

DOCUMENTA HISTORICA 59.
Az SZTE BTK Történész Diákkör kiadványa

**HÁROM KÖZÉPKORI
GERMÁN TÖRVÉNYKÖNYV
(Válogatás a 802. évi
Frank Birodalmi gyűlés rendelkezéseiből)**

Fordította és sajtó alá rendezte:
HUSZÁR EDIT

JATEPress
Szeged 2003

A Documenta Historica eddig megjelent számai:

1992

1. Az 1887-es földközi-tengeri egyezmények. [Nyemcsok Attila] (*elfogyott*)
2. A tiltsiti béke (1807. júl. 7.). [Szász Erzsébet] (*elfogyott*)
3. Talleyrand, Charles-Maurice: Értekezés annak előnyeiről, hogy a jelen körülmények között új gyarmatokat szerezzünk. [Szász Géza]
4. A schönbrunni béke (1809. okt. 14.). [Szász Erzsébet]
5. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (*elfogyott*; utánnomás: 23. sz.)
6. Korai angolszász törvények I. A kenti törvények. [Szántó Richárd] (*elfogyott*)
7. Az 1939–40-es finn–szovjet háború dokumentumai. [Engi Imre]
8. Dokumentumok az orosz–szovjet törekvésekről a Boszporusz és a Dardanellák megszerzésére (Konstantinápoly-egyezmény, 1915; német–orosz tárgyalások, 1940). [Boros Tamás]

1993

9. A Birodalom és Észtország. A szovjet–észt szerződés megszületésének dokumentumai (1939 szeptember). [Vandlik Krisztina]
10. Edward Balliol skóciai hadjárata. Részletek a Lanercosti krónikából és a bridlingtoni kanonok Gestájából. [Kiss Andrea]
11. Az 1943 decemberi Beneš–Sztálin–Molotov megbeszélések dokumentumai. [Gulyás László]
12. Békeszerződés Nagy-Britannia és az Egyesült Államok között (1783. szept. 3.). [Kökény Andrea]
13. Új bécsi tudósítások a kiváló Schwarzenberg grófnak a tatai, veszprémi és palotai erődök és más helyek elfoglalásáról, a szigeti erőd összeomlásáról és a Törökországban napról-napra erősödő hanyatlásról (1599). [Lévai Judit]
14. 1789 Franciaországa a panaszok tükrében. [Gyuricza Róbert]

1994

15. Az 1594-es birodalmi gyűlés határozatai a magyar háborút illetően. [Wölfinger Ildikó]
16. Volgai német dokumentumok (1918–1941). [Opauszki István]
17. Az 1916. évi arab felkelés kiáltványa. [Ferwagner P. Ákos, Lőkös István]
18. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Varga Vanda Éva] (*elfogyott*; utánnomás: 34. sz.)

1995

19. A Constantinus-i adománylevel (Donatio Constantini – VIII. sz.). [Piti Ferenc] (*elfogyott*)
20. A Hét Sziget Köztársaság és Kapodisztriasz. [Szász Erzsébet]
21. A lengyel emigráns kormány és a Szovjetunió kapcsolatfelvételének dokumentumai, 1941. [Csósz László]
22. Németország két megosztási terve (Morgenthau-terv, Frankfurter dokumentumok). [Mayer János]
23. Edvard Beneš: Zúzzátok szét Ausztria–Magyarországot! (A cseh-szlovákok áldozatának történelmi bemutatása). [Gulyás László] (az 5. sz. utánnomása).
24. Az 1849-es magyar–velencei szerződés. [Krámli Mihály]
25. Az Anitta-felirat (i. e. 1600 körül). [Bolega Erika]

DOCUMENTA HISTORICA 59.
A SZTE BTK Történész Diákkör kiadványa

**HÁROM KÖZÉPKORI
GERMÁN TÖRVÉNYKÖNYV**
(Válogatás a 802. évi
Frank Birodalmi gyűlés rendelkezéseiből)

Fordította és sajtó alá rendezte:
HUSZÁR EDIT

JATEPress
Szeged 2003

A dokumentumok forrásai:

- Annales Mettenses priores et Annales Mettenses posteriores,
Monumenta Germaniae Historica – Scriptores Rerum Germanicarum,
sajtó alá rendezte: B. de Simon, Hannover–Lipcse, 1905
- Capitularia regum Francorum, szerk.: Alfred Boretius, I. kötet.
Monumenta Germaniae Historica – Legum Sectio II.,
Hannover, 1883, 105–118. p.
- Einhardi Vita Karoli magni, sajtó alá rendezte G. H. Pertz nyomán G. Waitz,
Monumenta Germaniae Historica – Scriptores Rerum Germanicarum,
Hannover, 1922
- Lex Frisionum, Monumenta Germaniae Historica – Fontes Iuris
Germanici Antiqui,
sajtó alá rendezte: Karl August Eckhardt, közreadta: Albrecht Eckhardt,
Hannover, 1982
- Lex Ribuarum et Lex Francorum Chamavorum,
Monumenta Germaniae Historica – Fontes Iuris Germanici Antiqui,
sajtó alá rendezte: Rudolph Sohn, Hannover, 1883
- Leges Saxonum und Lex Thuringorum, Monumenta Germaniae Historica –
Fontes Iuris Germanici Antiqui,
sajtó alá rendezte: Klaus Freiherrn von Schwerin, Hannover és Lipcse, 1918
- Riché, Pierre – Tate, Georges: Textes et documents d’histoire du moyen âge
V^e–Xe siècles. II. Milieu VIIIe siècle–Xe siècle, Párizs, 1974, 348–349. p.

Nyelvi és szakmai lektor:

SZÉKELY MELINDA

Sorozatszerkesztők:

MARKÓ CSABA, PÁNDI LAJOS

Készült a SzTE Hallgatói Önkormányzat támogatásával.

© SZTE BTK Történelem Diákkör, 2003

© Huszár Edit, 2003

HU–ISSN 1216–0954

A 802. ÉVI AACHENI KODIFIKÁCIÓ TÖRTÉNETI HÁTTERE¹

A legnagyobb kora középkori germán vezetésű birodalom, Nagy Károly (768–814) frank állama uralkodójának császárrá koronázása (800) idejére érte el akciórádiuszának csúcspontját. E többnyire germán ajkú népcsoportokból álló konglomerátumról köztudomású, hogy határain belül minden alattvalóját bűnéért saját törvénye alapján kellett elítélni. Általánosan elfogadott jogtörténeti tézis, hogy a Nagy Károly-i törvényalkotás a 802–803. évi aacheni birodalmi gyűlésen történt meg, az egyes etnikai csoportok jogszokásainak írásba foglalásával.²

Ezzel kapcsolatban több problémára hívnám fel a figyelmet. Először is a kodifikációs munka két évhez, egyetlen helyhez és eseményhez való kötése egy forráskiadási tévedésen alapul. Tény, hogy a törvények írásba foglalása bizonyára több időt vett igénybe, mint maga a birodalmi gyűlés. Azonban semmi sem utal arra, hogy mindez az említett két évben történt volna meg. A legteljesebb forrás, az *Annales Laurissenses minores* 802. évi bejegyzése szerint, ahogyan az 1. forrásrészlet 2. cikkelye mutatja, 802 októberében történt a törvényhozás.³ A tévedés a frank *capitularék* első kiadásából származik, ahol

---

¹ Tanulmányaimat 2002 nyarán végeztem a Szegedi Tudományegyetem történelem és régészet szakjain. Kutatási területem a kora középkori germánság története és régészete. Történeisz szakdolgozatomban egy fontosságával ellentétben igen kevésbé kutatott forráscsoport, a törvénykezés feldolgozásával foglalkoztam, munkafeladatomban a szokásjog és az írott törvénykezés összehasonlítása volt. A feldolgozási munka során magyar nyelvre fordítottam 13 teljes joggyűjteményt. E kötetben a mintegy 300 oldalnyi nyers fordítás egy kisebb szeletét van módomban közreadni. A lehetőségek figyelembe vételével választásom a Frank Birodalom 802. évi aacheni birodalmi gyűlésének törvényalkotására esett, amelynek forrásemlékeit gyűjtöttem most össze. Ezek mellett a gyűlés nyomán készült törvénygyűjtemények egyik részét – a chamaviai frank, a thüring és a száász törvénykönyvet – kívánom itt közreadni, a szükséges jegyzetapparátussal együtt.

² „Aachener Reichstag 802/803” MITTEIS 1992, 107. p.; „a 802–803-i aacheni gyűlés” RUSZOLY 1996, 26–28. p.; „8. század elején” MEZEY 1998, 39. p.; „802–803 (?) Publication de la Lex Frisionum” DUBY 1987, 449. p.; Lebecq csak a *capitularékat* ismeri, LEBECQ 1990, 284. p.

³ Fontos megjegyezni, hogy itt arról van szó, hogy Károly ezen a birodalmi gyűlésen rendelkezett arról, hogy az ítélkezési gyakorlatot írott törvénnyé tegyék. Ez a folyamat, ahogyan a langobard Rothari törvénykönyvének 386. cikkelyében szerepel, úgy történt, hogy az adott népcsoport vénei és bírái, azaz a jogalkalmazók összeültek, és az emlékezetükben élő – azaz száz évesnél nem idősebb – jogeseteket és azok

az aacheni királyi palotában összegyűlt színódust Alfred Boretius a 803. évre is kiterjesztette azzal, hogy öt *capitularét* egy kalap alá vett.⁴ A tényként kezelt információ helyességét azonban semmivel sem bizonyította. Véltetően ez a csúsztatás vonult be azután a jogtörténeti szakirodalomba, annak ellenére, hogy a szintén kortárs *Annales Mettenses priores*, amely számba veszi a frank gyűléseket, kerekén kimondja, hogy 803 nyarán a császár Moguntiumban tartotta meg az éves gyűlést⁵ (2. forrásrészlet, 2. cikkely). A gyűlést említő *Vita Caroli Magni* pedig már ezeknél a rövid említésekénél is szűkebb, csak annyit jegyez meg, hogy a kérdéses törvénykező gyűlés a császárkoronázás után történt (3. forrásrészlet). E két évkönyvvel és Einharddal ellentétben magát a gyűlést és az azon történt törvényhozást a „nagy” évkönyvek, a fuldai, a xanteni, a hildesheimi, a marbaceumi vagy hohenburgi nem is említették meg⁶, sőt ugyanezt tapasztaltam a Nagy Károly kori *epistolák* tanulmányozása során is. Csak annyit tudunk, és azt is újfent az *Annales Laurissenses minores*ből (1. forrásrészlet, 1. cikkely), hogy Károly 801 novemberében már Aquis-ban volt, és a 801-es gyűlést ott tartotta. A feldolgozható forrásanyag tehát nem támasztja alá azt, hogy a törvénykező aacheni gyűlést a 803. évre is kiterjesz-

---

megítélését leírták. Ez Károly korában sem történhetett másként. Éppen ezért a meghozott rendelkezéseket el kell választanunk az írásbeliség előtti, főként a római kori szokásjogtól, azzal a kitétellel, hogy bizonyos szokásjogi elemek vélhetően a 700-as évek ítélezésében is visszatükröződtek.

⁴ BORETIUS 1883, 105–118. p. – Ezek a *capitularék* természetesen tematikailag illeszkednek a törvénykezési folyamathoz. Három közülük az *Annales Laurissenses minores*-ban is említett kánonjogi változtatásokkal foglalkozik, egy a *lex Ribuariorum* kapcsolódik (*Incipit nova legis constitutio Karoli imperatoris qua in lege Ribuariorum mittenda est – Kezdődik Károly új törvénye, ami a ripuári törvényhez csatolandó*), míg az ötödik a többi törvénykönyvhöz (*Haec sunt capitula quae domnus Karolus magnus imperator iussit scribere in consilio suo et iussit eas ponere inter alias leges – Így legyenek azok a capitulák, amelyeket gyűlésén Nagy Károly császár leírni és más törvények mellett megtartani parancsolt*). A témánk szempontjából igazán a két utóbbi a fontos, ezeket Boretius 803-as, de megkérdőjelezett dátummal adta közre.

⁵ A frank királyok és fegyverforgató szabadjaik minden évben gyűlést tartottak egy előre meghatározott helyen. Ez a szokás a római korba vezethető vissza (Tacitus: *Germania* 11.). A frankoknál legkorábban a Meroving I. Chlodvig uralkodása alatt igazolható az ún. Soisson-i kehely legendája alapján (486/487, *Historia Francorum*, II.27.). A források azt mutatják, hogy a gyűlés még Nagy Károly császárkoronázása után is fennmaradt, habár jogköre minden bizonnyal évről évre csökkent. Az általam ismert legutolsó adat a frank gyűlésre 899-ből származik. (*Annales Vedastini*, 82. p.)

⁶ Ezekben a 802. évnél a legfontosabb, általában egyedüli bejegyzés a „görögökkel”, azaz a Kelet-Római Birodalommal megkötött békeszerződés volt. Meg kell jegyeznünk, hogy itt nem egy háborút lezáró békekötésről van szó, hiszen hadi események a két fél között nem történtek. Iréné régens császárné valamilyen formában elismerhette Károly császárkoronázását, bár erről dokumentum nem maradt fenn. Az elismerés elfogadott dátuma 812 (ld. 32. l.). – Vö. Függelék 1.

szűk, habár arra nincs adatunk, hogy maguk a törvénykönyvek végső formájukban mikor készültek el, ahogyan arra sem, hogy a leírók, azaz a Frank Birodalom összegyűlt adminisztratív és egyházi vezetői a rendeletkiadás után Aquis-ban maradtak-e ezt a hosszabb időt igénylő munkát elvégezni. Annyi azonban bizonyos, hogy a *comesek* és *duxok* több évig nem maradhattak Aachenben, hiszen közigazgatási feladataikat is el kellett látniuk, az adminisztrációs rendszerből való kivonásuk ésszerűtlennek tűnik, sőt annak üzemzavarát is eredményezhette.

Másrészt az említett tudósítások nemcsak a dátum és a hely kérdésében, de a meghozott törvények tekintetében is igen szűkösek, hiszen Károly „minden uralt népéről” szólnak, habár ekkor már számosnak közülük saját frott törvénykezése volt, míg másoknál ilyen sem a Károly előtti, sem az utána következő időből nem ismerünk. A 802-es aacheni gyűlésen vélhetően a ma ismert germán törvénykönyvek egy részét csak életbe léptették, míg másik részük a gyűlés nyomán készült el. Hogy pontosan melyik törvényekről van itt szó, arra forrás nem utal. Mégis meg kell próbálkoznunk ennek a rekonstrukciójával. A jogtörténeti szakirodalom nagyon egyszerűen oldotta meg a kérdést, hiszen kizárta azokat a népcsoportokat, amelyek korábbi törvénnyel rendelkeztek, mivel úgy ítélte meg, hogy ezeket bizonyára Nagy Károly korában csak a frank kodifikációba vezették be. Így maradt fenn a rostán Karl August Eckhardt nyomán „újként” a fríz, a thüring, a szász és a chamaviai frank törvénykönyv⁷, míg régi továbbélőnek minősítették a száli és a ripuári frank, az alamann, a bajor és a burgund törvényt.⁸ A történeti adatok azonban azt mutatják, hogy az etnikai paletta ennél sokkal színesebb volt. Ehhez tekintsük át röviden, hogy mely népcsoportok alkották a 9. század elején a Frank Birodalmat. Az alapot a „frank” törzsszövetség jelentette, amely a 3. században jött létre a Rajna és a Weser közötti területen. Négy törzsből állt, a chamavokból, a chattokból, a brukterekből és az ansivarokból.⁹ Ehhez csatlakoztak vélhetően a 4. század első felében a száliak, akiket először 357-ben említenek a for-

---

⁷ ECKHARDT 1982, Einleitung 21. p.

⁸ Utóbbiakat bizonyára némiképp át is írták. Sajnos forrásrétegeik elkülönítését, s ezáltal a korábbi szövegváltozat kiemelését a fennmaradt szöveganyagok nem, vagy csak részben teszik lehetővé. – Az aacheni gyűlés nyomán keletkezett vagy újrafogalmazott törvénygyűjtemények az ún. *lexek*, amiket a 19. századi forráskiadások nyomán tévesen a *libri Carolini* összefoglaló névvel illették. A két forrást el kell választanunk egymástól, hiszen a *libri Carolini* Károly vitairata volt a 787-es niceai zsinat határozatai és saját papjai ellen. (VÁCZY 1936, 285–286. p.).

⁹ EWIG 1993, 9. p.

rások.¹⁰ A ripuári frank szövetség a Rajna jobb partján lakó frankokból alakult meg, legkésőbb az 5. század első felében. Etnikai alapját a brukterek és az ansivarok képezhették, hiszen a chattokat és a chamavokat a 3. század végén *foederatí*ként betelepítették a Római Birodalomba, a Rajna bal partjára, a mai Dijon környékére.¹¹ A frank törzseket a száli Merovech unokája, Chlodvig (Chlodowech, 481–511) egyesítette, majd a környező római területek és germán ajkú népcsoportok meghódításával megteremtette a későbbi birodalom alapjait. Halálakor a birodalom már számos etnikai csoportból állt. A négy frank törzs képezte a magot: a két nagy törzsen, a szálin és a ripuárin kívül önálló törzsként Hatuyer *gauban* (Dijon környékén) fennmaradt a chamaviai frank, illetve vélhetően már ekkor különállt az először a 7. század elején említett masuari frank (Maas vidéki)¹² csoportosulás. A korábbi törzsszövetség negyedik elemét képező chattok a 6. század elején egyesültek a ripuári frankokkal¹³, majd a 6–7. század folyamán a chamavok is a ripuári ducatus fennhatósága alá kerültek.¹⁴ Chlodvig vetette alá a gall-római többségű Bretagne-t, Syagrius római helytartó utolsó provinciáját 486-ban, így római maradványok is kerültek a birodalom keretei közé.¹⁵ A thüringeket – azaz a kontinensen maradt angolokat és a warnokat – 491-ben, az alamannokat 496-ban és a burgundokat 499–500 körül „hódította meg”.¹⁶ 507–510 között pedig

---

¹⁰ PÓSÁN 1997, 72. p. – Helyesen *saliaiak*, azaz tenger mellékiek; nevük arra utal, hogy a Rajna jobb partjáról, vélhetőleg a torkolatvidék tájáról költöztek a *ribuari*, vagy folyómenti frankok közelébe.

¹¹ EWIG 1993, 65. p.

¹² A Maas vidéki frankokhoz ld. EWIG 1993, 13. p. – A *lex Francorum Chamavorum*ban a terület elnevezése 'Mashau', ami bizonyára a 'Mas-gau' kifejezésből származik. A *gau* a korai germánoknál igazgatási körzet volt.

¹³ HUBRICH 1975, 5. p.

¹⁴ EWIG 1993, 99–100. p.

¹⁵ T. HORVÁTH 1995, 111. p. – A breton területek fejletlenségük miatt nem épültek be szervesen a Frank Birodalomba, csak a vezető családok és a frank arisztokrácia közötti családi kapcsolatok tartották a frankok hatalma alatt a területet. Nagy Károly, majd Jámor Lajos (814–840) is megpróbálkozott a terület végleges alávetésével és a frank adminisztráció kiterjesztésével, de ez csak a keleti területek esetében volt sikeres. (OROSZ 1999, 54. p.)

¹⁶ A burgundok „meghódítása” némi magyarázatot igényel. Chlodvig, mint támadó fél ugyan 500 körül valóban csatában győzte le a burgundokat, de az alávetésük inkább diplomáciai aktus volt. A *Historia Francorum* azzal legitímálta a frankok támadását, hogy Chlodvig jogos vérbosszúval élt, hiszen felesége, a burgund Chrodechilde szüleit bosszulta meg. Chilperich burgund részkirályt ugyanis bátyja, Gundobad gyilkolta meg. (*Historia Francorum* II. 28–30.) Chrodechilde Chilperich egyedüli gyermeke és örököse volt, így igényt tarthatott apja örökrészére, azaz a Burgund Királyság egy negyedére. Vélhetően ez állt a frank támadás hátterében. A bosszú jogsága ellenére a háború nem sok eredménnyel járt. Chlodvig végül csak a testvérét el-

szétverte a gótok tolosa-i királyságát, és ezeket Hispania-ba szorította. A terjeszkedés látványos volt, de gyorsan kitűnt ideiglenessége, hiszen Chlodvig halála után birodalma szétesett, az alávetett népcsoportok függetlenedtek. A thüringeket így gyakorlatilag csak 531-ben, a burgundokat 534-ben¹⁷, az alamannokat pedig csak 536-ban sikerült végleg beolvasztani a birodalomba. A Meroving-kor első szűk évszázadának sikeres terjeszkedése után újabb területek elfoglalása már a Karolingok nevéhez fűződik.¹⁸ Az első igazi sikert az Arnulfida¹⁹ Heristali vagy Középső Pippin, Nagy Károly ikapja aratta: 689-ben elfoglalta Westfrieslandot Radbod fríz királytól. 714-ben bekövetkezett halála után azonban újabb belháború rázta meg a Frank Birodalmat. Jog szerinti fiai ugyanis még Pippin életében meghaltak, természetes fiát, (Martell) Károlyt pedig apja bebörtönöztette és kizárta az öröklésből.²⁰ Pippin feleségé-

---

áruló Godigisel részét kapta meg Burgundiából, azaz csak egy negyedet; Chrodechilde örökrészét nem szerezte meg és a vérbosszút sem teljesítette Gundobadon, aki 516-ban természetes halállal halt meg. – Chlodvig fiai az 523–524-es háború esetében is Chrodechilde örökösödési jogára hivatkoztak, ld. 17. lj.

¹⁷ Thüringia: Úgy tűnik, itt Chlodvig burgundiai támadásához hasonlóan vérboszú adott okot a háborúra. Bisin thüring király halála után három fia, Hermanafriid, Baderic és Berthachar vették át az országot. Hermanafriid saját királyságát Berthachar megölésével terjesztette ki. Berthachar lánya, Radegunda a frankokhoz menekült, és I. Chlothar felesége lett. 531-ben Chlothar javasolta testvéreinek a háborút, bizonyára azzal a szándékkal, hogy felesége örökjogán területet szerezzen. Vö. *Historia Francorum* III. 4. és III. 7. – Burgundia: Gundobad halála után fia, Sigismund helyreállította a királyi hatalmat, és elszakadt a frankoktól. Chlodvig és Chrodechilde közös fiai anyjuk megmaradt vérbosszúját felhasználva 523-ban megtámadták Sigismundot, legyőzték és családjával együtt kivégezték. A helyzetet Nagy Theoderik oldotta meg, hiszen az életben maradt Chilperich-fíú Godomar (Godomer) mellé állt, megtámadta a frankokat és 524-ben Visorontiam (Véséroncé) mellett legyőzte Chlodomert. Godomar Burgundia királya lett, de 534-ben egy újabb frank támadás felmorzsolta erejét, országa a frankoké lett. (*Historia Francorum* III.6.) Téves adat, hogy Godomar Sigismund fivére volt. Vö. Függelék 2.

¹⁸ Közben a térségben egyetlen konfrontáció bontakozott ki. 568-ban a langobardok ugyanis bevonultak Itáliába. A félsziget északi része azonban a frank érdekszférához tartozott. Az 584–587 közötti háború és az 590-es támadás azonban a frankok katasztrófális vereségével végződött. (VÁCZY 1936, 195. p.)

¹⁹ A Karolingok ugyanis Arnulf metzi püspök (580–641) leszármazottai. Nagy Károly elődeire az Arnulfida családmegjelölés sokkal pontosabb, mint a Karoling, hiszen ez utóbbit gyakorlatilag Nagy Károlyra és utódaira lehet alkalmazni. Nevezik még őket riikábban Pippinidáknak is, Első vagy Landeni Pippin (?–639) után. Heristali vagy Középső Pippin Arnulf Ansegisel nevű fiának és Landeni Pippin Begga nevű lányának a gyermeke volt. (PAPP 1997, 177. p.)

²⁰ Itt a frank örökösödési jog egy érdekes eseményével állunk szemben. A germán jog ugyanis megkülönbözteti a jog szerinti (*filius legitimus*), azaz a házasságból született és a természetes (*filius naturalis*), azaz az ágyasoktól született fiakat. A legtöbb germán népcsoportnál a *filius naturalis* csak akkor örökölhetett, ha sem *filius legiti-*

nek, Plektrudnak a régenssége azonban a *maior domus*ok és az alávetett népek lázadásával járt. A börtönből kiszabadult Martell Károly azonban az ellenálló *maior domus*ok élére állt, megszerezte a frank területeket, majd 730-ban legyőzte az alamannokat és a burgundokat, 733-ban pedig a frízeket is.²¹ Unokája, Nagy Károly azonban még rajta is túltett, hiszen a kontinentális Nyugat- és Közép-Európa jelentős részét bekebelezte a Frank Birodalomba. Az első áldozat az itáliai langobard királyság volt 774-ben, amelyet jócskán meggyengített Kis Pippin 754-es és 756-os hadjárata.²² A langobard háborút 777–778 telén a baszkok leverése követte, így megalakult a Gascogne-i és a Navarrai örgrófság, azaz a birodalom déli határai állandósultak.²³ Az északi határvonal kiépítése 772-ben indult meg a szászok elleni háborúval, de Szász-

---

mus, sem *filia legitima* (házasságból született lány) nem maradt az örökhagyó után. A száli frank Merovingoknál azonban ez nem így volt. Chlodvig házasságon kívüli fia, I. Theuderich (511–534) ugyanis egyenlő részt kapott az apai örökségből. Ezzel szemben a ripuári frank Amulfidák kizárták természetes fiaikat az öröklésből, amint ezt Martell Károly esete is mutatja. E mögött a ripuári jog rendelkezése állhatott, ami a száli joggal ellentétben tilthatta az ágyasoktól született gyermekek öröklését. Sajnos ezt a feltételezést igazolni nem lehet, mivel a *lex Ribuaris* fennmaradt, Nagy Károly kori szövegezése – nem is meglepő módon – már nem tesz különbséget a természetes és a jog szerinti fiak között. Köztudomású ugyanis, hogy Nagy Károly apja és Berta királyné házasság előtti kapcsolatából született, míg Karlmann már házasságuk alatt. Ebből fakadt a testvérek viszálja Kis Pippin halála után. Pippin egyenlő részben osztotta el közöttük országát, de Karlmann, mint *filius legitimus* megtámadta apja rendelkezését, és követelte Károly kizárását az öröklésből. Az ellentétet Karlmann 771-es korai és váratlan halála oldotta fel. (PAPP 1997, 26. p.) Uralkodása végén Károly ugyanúgy járt el természetes fiaival szemben, mint Heristali Pippin Martell Károllyal. Nagy Károlynak négy házasságon kívül született fia volt. Az elsőszülött Púpos Pippin 792-ben lázadt fel apja ellen, miután az kizárta az öröklésből. Drogo és Hugo nevű fiai egyházi pályára léptek. (PAPP 1997, 79. p. és 88. p.) Legfiatalabb, 800 után született fia, Dietrich sorsáról nem tudunk. (EPPERLEIN 1982, 164. p.) – Martell Károly fiainál hasonló helyzet állt elő. A harmadszülött *filius naturalis* Grifo kisebb részt kapott, mint két *filius legitimus* bátyja, Kis Pippin és Karloman. Grifo ezért bátyjaitól egyenlő részt követelt, és mivel azt nem kapta meg, ezért megtámadta testvéreit, de vereséget szenvedett. (PAPP 1997, 21. p.)

²¹ VÁCZY 1936, 225. p. – Az alamannok azonban a 740-es években még egyszer fellázadtak, amit a frankok igen keményen toroltak meg: 746-ban a „canstatti vérfürdő” áldozatává vált az egész alamann nemesség.

²² Kis Pippin mint a formálódó pápai állam védnöke, két ízben védte meg Rómát Aistulf langobard herceg (749–756) seregével szemben. A konfrontációt mindkét alkalommal Ravennában békekötéssel zárták le. (VÁCZY 1936, 275–276. p.)

²³ A baszkok elleni támadás előzménye Nagy Károly 777–778-as Ibériai-félszigeti háborúja volt. Károly beavatkozott az Abbaszidák és az Omajjádok viszáljába, de serege Zaragoza alól visszavonulni kényszerült. A hazafelé tartó Hrouthland frank herceget és seregét a Pireneusokban a baszkok megtámadták és lemészárolták. (VÁCZY 1936, 293. p.)

föld pacifikációja csak 804-ben ért véget. A szász háborúk következményeként a laza függésben élő frízek is fellázdáltak, ami 785-ben a terület teljes alávetéséhez vezetett. Ehhez járult a portyázó dánokkal folytatott hosszas küzdelem, amely 813-ban az Elba és az Eider folyók között a dán örgrófság megalakításával járt.²⁴ Kelet felé az első ellenfél a bajor herceg volt. A bajor hercegség 555 körül, I. Garibald (555 k.–592) uralkodása kezdetén került a frank állam keretei közé, így a bajorok ettől kezdve laza függésben éltek.²⁵ A 8. század végére azonban ill. Tassilo herceg (748–788) olyannyira függetlenedett, hogy Nagy Károly kénytelen volt háborúval leverni 784-ben.²⁶ A keleti határ kiépítése a 791 és 804 között zajló avar háború következményeként Pannonia frank megszerzésével, illetve az avaroktól északra élő csehek feletti győzelemmel indult. Ezzel párhuzamosan a keleti határ északi részén, azaz az Elba mentén más szláv törzsek alávetése is megtörtént, ezek az obodritok, a vilcek és a szorbok voltak.²⁷

Mint a fentiekből látható, számos germán és szláv ajkú népcsoport és a korábbi provinciális területen bizonyára továbbélő későrómai gyökerű népesség is élt a birodalom határain belül a 9. század elején. Ezek közül a szlávok, az avarok, a baszkok, a bretonok és a dánok esetében írott törvénykezésre nincs forrásunk. A langobardok saját törvényük, a 643-ban készült *Edictus Rothari* szerint éltek, amely vélhetően a Karoling uralom alatt is fennmaradt. Ugyanez történt valószínűleg a *lex Gundobada*-val, a burgundok törvénygyűjteményével is. Az alamannok és a bajorok a frank hatalommal szembeni

---

²⁴ A léghő ismert dán portya Tours-i Gergely leírása szerint 515 körül történt. A dánok tengeren érkeztek, elfoglaltak egy falut és a lakókat elhurcolták. Theuderich fia, Theudebert viszont megtámadta a dánokat és királyukat, Chlochilaichot megölte. (Historia Francorum III. 3.)

²⁵ Az esemény háttere és oka nem ismert, csak annyit tudunk, hogy Garibald ismerte el először a frank hűbért. Egyes források szerint Garibald frank származású volt, legalább is erre utal a Fredegár krónika (OROSZ 1999, 72–73. p.). Pósan szerint Tours-i Gergely azt írja, hogy Garibald I. Chlothar (511–561) frank király és a langobard Wacho húgának, Waldaradának a házasságából származott (PÓSÁN 1997, 148. p.). Ez a forrás félreértelmezéséből származik. Wolfram más források szerint Waldarada harmadik férjének mondja (WOLFRAM 1995, 76. p.). Vö. Paulus Diaconus: Historia Langobardorum I. 21, ill. Függelék 3.

²⁶ Miután Tassilo meghódította 772-ben a karantánokat, amely Károly keleti terjeszkedésének alapja lett. – Tassilo Károly unokatestvére volt. Apja Odilo bajor herceg, anyja Hiltrud, Kis Pippin nővére volt. Tassilo 741-ben született, hét évvel Károly előtt. Hét évesen került a trónra, nagykorú 755-ben lett. 757-ben Compiègne-ben Kis Pippinnek tett hűségsküt, amit kétszer tört meg, 763-ban és 787-ben. A második eset után a bajor előkelők gyűlése megvonta hercegi címét és halálra ítélte. Károly „menekítette meg”, megvakította és kolostorba záratta. (WOLFRAM 1995, 86–93. p.)

²⁷ A történeti adatokhoz lásd OROSZ 1999, 56–76. és 146–154. p.

függetlenedésük során hoztak írott törvényeket.²⁸ A frank törzsek közül egyedül a masuariak tűntek el a 9. század elejére, legalábbis erre utal az, hogy önálló törvényük nem ismert. A chamavok törvénykönyve nyomán elképzelhető, hogy beolvadtak azok közé.²⁹ A ripuári frankok törvényét – mivel a Karoling család is ripuári származású volt – újból érvénybe helyezték, míg a chamavok önálló törvényt kaptak. A legfontosabb, a száli jog új kodifikációt kapott, ezzel a korábbi száli – azaz Meroving – törvénykezést és rendeletalkotást, valamint az azokat kiegészítő Karoling rendeleteket foglalta magába az új *Lex Salica Karolina*.³⁰ A szászok, a frízek és a thüringek esetében pedig önálló törvényhozásról nem tudunk, szokásaik írásba foglalását minden bizonnyal az aacheni 802. évi gyűlés rendelte el. A birodalom területén élő későantik továbbélő népesség különtörvényeinek hatályban maradásáról forrásunk nincs, de a frank jogérvényesítési gyakorlat nyomán valószínűsíthető, hogy a *lex Romana Burgundionum* és a *lex Romana Visigothorum* ugyanúgy érvényben maradt, mint a germán törvények. Legalább is erre utal az, hogy éppen a Karoling korban, a 8. század második felében készült el e két joggyűjteményhez a harmadik, a *lex Romana Curiensis*, amely a korábbi Raetia provincia területén élő antik maradványok ítélkezési gyakorlatát foglalta össze a *lex Romana Visigothorum* alapvetése nyomán.³¹

---

²⁸ Az alamannoknál két törvénygyűjteményt ismerünk, a *pactus Alamannorumot* és a *lex Alamannorumot*. Előbbi a 7. század legelején, vélhetően a frank hatalom gyengülése nyomán megindult alamann függetlenedés egyik írásos emléke (BEYERLE 1975, 126–150. p.), míg utóbbi a 8. század elején, az alamannok második alávetése után, I. Lantfried (709–730) herceg uralkodása alatt készült. (BALTL 1986, 74. p.)

²⁹ Vö. *lex Francorum Chamavorum* XXVII. – vö. 12. lj.

³⁰ A *lex Salica Karolinat* ugyanis két korábbi joggyűjtemény előzte meg. Az első volt az ún. *pactus legis Salicae*, amely három részből állt. A legkorábbi a Chlodvig uralkodása alatt készült *recensio Clodovea* volt, amelyhez I. Theoderich (511–533) korában járult a *recensio Theuderica*, amely a *lex Ribuarua* párja volt. A *pactus legis Salicae* harmadik része Gontran (561–591) Orleans-i király kancelláriai rendeleteit tartalmazza, ez az ún. *recensio Guntchramna*. Ezt követte a *lex Salica*, amely a *recensio Pippinából* és Nagy Károly 789-es *Emendatájából* áll. Ennek a leegyszerűsített és átszerkesztett változata a *lex Salica Karolina*. (ECKHARDT 1962, Praefatio XL. p.)

³¹ A két „klasszikus” római különtörvény a 6. század elején készült a késő császárkori rendeletanyagból a germán hatalom alatt továbbélő római provinciális lakosság számára. A *lex Romana Burgundionum* Gundobad (473–516) király, a *lex Romana Visigothorum* II. Alarich (484–507) király törvénygyűjteménye volt (OROSZ 1999, 45. p. ill. 48. p.). Ezekhez járult a *lex Romana Curiensis*, amely a *Churraetiai* antik továbbélők önálló törvénye volt. *Churraetia* a Frank Birodalom keretein belül egy kisebb „egyházi állam”, úgynevezett *Kirchenstaat* volt. Ezt az *Churi* érsek vezette, aki egyes források szerint király is volt. Ez utóbbit támasztja alá az is, hogy *Churraetia* saját uralkodócsaláddal rendelkezett, ők voltak a Victoridák. Wolfram szerint az első érsek, Victor valószínűleg II. Chlothar frank király (584–629) alatt érkezett és frank

A aacheni törvényalkotás kétségtelenül a kora középkori jogfejlődés egyik fontos állomása volt. A folyamat mindenképpen a Frank Birodalom és adminisztráció belső igényének nyomán zajlott le, így ez az aspektus emeli középkorivá annak ellenére, hogy törvényessé a római jog teszi. Az események legjelentősebb mozgató rugója, és ezáltal a fejlődés origója ugyanis a császárkoronázás volt. Nagy Károly ezzel az aktuussal a Nyugat-Római Birodalom császára lett, habár ezt a bizánci császár előbb nem, később pedig csak részben ismerte el.³² Címe adta meg számára a *lex* kiadásának jogát. A római jog szerint ugyanis *lexet* a köztársaság korában a *senatus populusque Romanorum*, azaz a „rómaiak szenátusa és népe” adhattott ki. Ez a jog a császárság korában a hatalom legfőbb képviselője, a császár kezébe került át. A barbár király a Római Birodalom területén csak az ún. *ius edicendi* jogával élhetett, ami korábban a *magistratus curules*, azaz a második közhatalom rendelete volt.³³ Ez gyakorlat azonban csak Itáliában igazolható. A gót Nagy Theoderik (471/483–526) a bizánci császár nevében *edictum*okkal kormányzott, és a langobard Rothari bresciai herceg (636–652) is *edictum*ként adta ki törvénykönyvét 643-ban. Ezzel szemben az ezekkel egykorú germán törvénykönyvek más formulát alkalmaznak, a *pactust* (*pactus legis Salicæ* – a száliai törvényszerződése, *pactus Alamannorum* – az alamannok szerződése).³⁴ Nagy Károly a császárkoronázás előtt csak *capitularékat* adott ki, *lexet* csak a 802-

---

származású volt. A joggyűjteményt a 8. század II. felében regnáló Tello érsekhez kötik, aki az utolsó Victorida volt. A terület Nagy Károly 806. évi *Divisio regnorum*ában a *ducatus Curiensis* nevet viseli. (WOLFRAM 1995, 74. p., 101. p., 143. p. és 205. p.) Tello 799-es halála után *Churraetia* Nagy Károlytól frank gróft kapott. (VÁCZY 1936, 298. p.)

³² A Bizánci Birodalom a 8–9. század fordulóján komoly belpolitikai válságba került. A kiskorú VI. Constantinus helyett anyja, Iréné kormányzott, majd 797-ben saját fiát kivégeztette és elfoglalta a trónt. A források szerint házassági ajánlatot tett Károlynak, ezzel próbálta meg hatalmát legitimizálni. Erre azonban nem került sor, hiszen Niképhoros letaszította a trónról (802–811). A hosszas polgárháború után trónra kerülő I. Mihály (811–813) csak 812-ben ismerte el Károly császárságát, de ekkor is csak az *imperator Augustus* címet adományozta neki, amely a késő császárkorban is csak egy részterület kormányzására jogosított. Ezzel Károlyt elismerte ugyan a nyugati részek uraként, de az ő *basileusi* címe Károlyé felett állt. – Károly a ratifikáció ellenére sosem használta ezt a címet, leveleiben és okleveleiben az *imperium Romanum gubernans* (a Római Birodalmat kormányzó) formulát használta. (VÁCZY 1936, 288–289. p.)

³³ A római jogra ld. FÖLDI-HAMZA 1999, 78–84. p. és 197. p.

³⁴ Két korai törvénykönyv azonban más néven szerepel. A nyugati gót Eurik törvénye *codex* lett, vélhetően azért, mert töredékeinek rekonstruálása a *Codex Parisiensis* alapján történt. A *lex Ribuaría* pedig azért lett *lex*, mivel csak Nagy Károly kori változata maradt fenn.

es aacheni gyűlés után. Ez pedig azt mutatja, hogy Károly vagy udvarának adminisztrációja tudatában volt a császári címmel együtt járó privilégiumokkal.

Nyitott kérdésként marad azonban, hogy a törvénykönyvek mennyiben járultak hozzá Nyugat- és Közép-Európa pacifikációjához, és ezen keresztül állami fejlődéséhez. Nagy Károly 814-es halála ugyanis ugyanolyan beháborúhoz vezetett, mint Chlodvig és Heristali Pippin halála. A peremterületek leszakadtak és a központi frank településterület a Károly-i adminisztráció váza mentén alkotóelemeire esett szét. A részek egyre önállóbban fejlődtek tovább, a birodalom korábbi egysége – habár Nagy Károly után még hét „frank császár” volt³⁵ – újra már nem állt helyre. Ez azt mutatja, hogy a Frank Birodalom létének alapja több mint háromszáz éves fennállása során erőskezdő uralkodóinak központosított hatalma volt. Chlodvig, Heristali Pippin és Nagy Károly bizonyos szempontból a római- és a népvándorlás kor germán seregzér-királyait testesítette meg. Éppen ezért Nagy Károly állama legalább annyira a népvándorlás kori germán hadiállamok örököse volt, mint az érett középkor felé mutató fejlődés talán első állomása.

---

³⁵ Jámbor Lajos (814–840) egyedül volt a birodalom császára, mivel testvérei még Nagy Károly életében meghaltak. Hatalma azonban már meg sem közelítette apját. Elsősülött fiát, I. Lothart már 817-ben társcsászárrá emelte, ami kiváltotta a többi három fia, Pippin, Német Lajos és a második házasságából született Kopasz Károly ellenállását. Jámbor Lajost kétszer is megfosztották címétől. A helyzetet végül 843-ban Verdunben, Pippin (†838) és Jámbor Lajos halála (†840) után rendezték. I. Lothar megtarthatta császári címét, de az csak Itáliára volt érvényes. – A Frank Birodalom negyedik császára II. Lajos (855–875), I. Lothar fia volt. – Az ötödik III. Károly, Német Lajos fia volt. Uralma mindössze két évig (885–887) tartott és csak névleges volt. – A hatodik nyugati császár a Karolinggal távoli rokonságban álló Wido spoletói herceg (891–894) volt, akit a pápa koronázott meg. Uralma csak Itáliára korlátozódott. 892-ben társcsászárrá koronáztatta fiát, Lambertet, aki 896 után az utolsó „frank császárral”, a keleti Karoling ági Arnulf német királlyal uralkodott együtt (896–899). Arnulf uralmát azonban csak nehezen ismertette el Itáliában és Franciaországban. (VÁCZY 1936, 307–314., 323., 327–328. p.)

Felhasznált irodalom

- Annales Fuldenses* = Annales Fuldenses sive Annales regni Francorum orientalis, Monumenta Germaniae Historica – Scriptorum Rerum Germanicarum, közreadta: G. H. Pertz és Friedrich Kurze, Hannover 1891
- Annales Vedastini* = Annales Xantenses et Annales Vedastini, Monumenta Germaniae Historica – Scriptorum Rerum Germanicarum, közreadta: B. de Simon, Hannover–Lipcse 1909, 40–82. p.
- Æthelbert törvénye* = Æthelbert, kenti király törvényeiből (602–603?), in: Szántó Richárd: Korai angolszász törvények I. A kenti törvények, JATE Történelem Diákkör, Szeged 1992, 5–9. p.
- BALTL 1986* = Baltl, Hermann: Österreichische Rechtsgeschichte unter Einschluss sozial- und wirtschaftsgeschichtlicher Grundzüge, Leykam-Verlag, Graz, 1986
- BEYERLE 1975* = Beyerle, Franz: Das Kulturporträt der beiden alamannischen Rechtstexte. Pactus und Lex Alamannorum (1956), in: Zur Geschichte der Alamannen, szerk.: Wolfgang Müller, Darmstadt, 1975, 126–150. p.
- BORETIUS 1883* = Capitularia regum Francorum, szerk.: Alfred Boretius, I. kötet. Monumenta Germaniae Historica – Legum Sectio II., Hannover, 1883
- Codex Euricianus* = Legum Codicis Euriciani Fragmenta, in: Leges Visigothorum, Monumenta Germaniae Historica – Fontes Iuris Germanici Antiqui, sajtó alá rendezte: Karl Zeumer, Hannover-Lipcse 1902, 1–32. p.
- DE SIMON 1905* = Annales Mettenses priores et Annales Mettenses posteriores, Monumenta Germaniae Historica – Scriptorum Rerum Germanicarum, sajtó alá rendezte: B. de Simon, Hannover–Lipcse, 1905
- DUBY 1987* = Duby, Georges: Larousse Histoire de la France, I. kötet, Párizs 1987
- ECKHARDT 1962* = Pactus legis Salicae, Monumenta Germaniae Historica – Leges Nationum Germanicarum, sajtó alá rendezte: Karl August Eckhardt, Hannover, 1962
- ECKHARDT 1982* = Lex Frisionum, Monumenta Germaniae Historica – Fontes Iuris Germanici Antiqui, sajtó alá rendezte: Karl August Eckhardt, közreadta: Albrecht Eckhardt, Hannover, 1982
- Edictus Rothari* = Edictus Rothari, in: Edictus ceteraque Langobardorum leges, Monumenta Germaniae Historica – Fontes Iuris Germanici Antiqui, sajtó alá rendezte: Friedrich Bluhme, Hannover 1869, 3–73. p.
- EPPERLEIN 1982* = Epperlein, Siegfried: Nagy Károly, Gondolat, Bp. 1982
- EWIG 1993* = Ewig, Eugen: Die Merowinger und das Frankenreich. Stuttgart–Berlin–Köln, 1993

- FÖLDI-HAMZA 1999* = Földi András – Hamza Gábor: A Római jog története és intéstitúciói, 4. átdolgozott kiadás, Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 1999
- FREIHERRN 1918* = Leges Saxonum und Lex Thuringorum, Monumenta Germaniae Historica – Fontes Iuris Germanici Antiqui, sajtó alá rendezte: Klaus Freiherrn von Schwerin, Hannover és Lipcse, 1918
- Glossarium* = Glossarium mediae et infimae Latinitatis regni Hungariae, közreadta: Bartal Antal, Lipcse 1901
- GRACIANSZKIJ-SZKAZKIN 1952* = Gracianszkij, N. P. – Szkazkin, Sz. D.: Középkori történeti chrestomathia, I. kötet, Tankönyvkiadó, Bp. 1952
- HAJDU-HORVÁTH-NAGY 1966* = Bevezetés az egyetemes állam- és jogtörténet forrásaiba (A feudális jog forrásai), I. füzet, szerk.: Hajdu Lajos – Horváth Pál – Nagy Lászlóné, Tankönyvkiadó, Bp. 1966
- Historia Francorum* = Gregorii episcopi Turonensis libri historiam X, Monumenta Germaniae Historica – Scriptores Rerum Merovingicarum, szerk.: Bruno Kursch – Wilhelm Levison, Hannover 1951
- Historia Langobardorum* = Paulus Diaconi Historia Langobardorum, Monumenta Germaniae Historica – Scriptores Rerum Germanicarum, közreadta: Gregor Waitz, Hannover – Lipcse 1878
- HUBRICH 1975* = Hubrich, Eduard: Fränkisches Wahl- und Erbkönigtum zur Merowingerzeit, in: Königswahl und Thronfolge in fränkisch-karolingischer Zeit, szerk.: Eduard Hlawitschka, Darmstadt 1975, 5–58. p.
- HUSZÁR 2002* = Huszár Edit: A legkorábbi germán törvénykönyvek, szakdolgozat a Szegedi Tudományegyetem történelem szakára, Szeged 2002
- Ine törvénye* = Laws of Ine, in: English Historical Documents, I. kötet, Charters and Laws fejezet, szerk.: David C. Douglas, Routledge Kiadó, London – New York 1996, 399–400. p.
- KMOSKÓ 1997* = Kmoskó Mihály: Mohamedán írók a steppe népeiről. Földrajzi irodalom I/1., Ibn Ruszta: A becses drágakövek könyve, részletek. Magyar Östörténeti Könyvtár 10/1997, szerk.: Zimonyi István, Szeged 1997
- LEBECQ 1990* = Lebecq, Stéphane: Les origines franques V^e–IXe siècle, in: Nouvelle Histoire de la France medievale, I. kötet, Février 1990
- lex Baiwariorum* = Lex Baiwariorum. Monumenta Germaniae Historica – Leges Nationum Germanicarum, sajtó alá rendezte: E. d. Schwind, Hannover 1926
- lex Gundobada* = Lex Gundobada, in: Leges Burgundionum, Monumenta Germaniae Historica – Fontes Iuris Germanici Antiqui, sajtó alá rendezte: Ludwig Rudolf de Salis, Hannover 1892, 29–116. p.
- MEZEY 1998* = Mezey Barna: Képviselő és alkotmány a középkori Európában (Európai parlamentarizmus- és alkotmánytörténet), EFO Kiadó, Bp. 1998
- MITTEIS 1992* = Mitteis, Heinrich: Deutsche Rechtsgeschichte, újrasz. Heinz Lieberich, 19. átdolgozott kiadás, München 1992

- OROSZ 1999** = Európa a korai középkorban (3–11. század), 2. átdolgozott kiadás, szerk.: Orosz István, Multiplex Media-Debrecen U.P., Debrecen, 1999
- pactus Alamannorum** = Pactus Alamannorum, in: Leges Alamannorum, Monumenta Germaniae Historica – Leges Nationum Germanicarum, sajtó alá rendezte: Karl Lehman, Hannover 1888.
- PAPP 1997** = Papp Imre: Nagy Károly és kora, Történelmi Kézikönyvtár, Csokonai Kiadó, Debrecen 1997
- PÓSÁN 1997** = Pósán László: A Meroving kori frank állam, in: Európa a korai középkorban (3–11. század), 1. kiadás, szerk.: Orosz István, Multiplex Media-Debrecen U.P., Debrecen, 1997
- RICHÉ-TATE 1974** = Riché, Pierre – Tate, Georges: Textes et documents d'histoire du moyen age V^e–Xe siècles. II. Milieu VIIIe siècle–Xe siècle, Párizs, 1974
- RUSZOLY 1996** = Ruszoly József: Európa jogtörténete, Püski Kiadó, Bp. 1996
- SOHN 1883** = Lex Ribuarum et Lex Francorum Chamavorum, Monumenta Germaniae Historica – Fontes Iuris Germanici Antiqui, sajtó alá rendezte: Rudolph Sohn, Hannover, 1883
- SZ. JÓNÁS 1999** = Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény – Európa és a Közel-Kelet IV–XV. század, szerk.: Sz. Jónás Ilona, Osiris Kiadó, Bp. 1999
- Tacitus: Germania** = Publius Cornelius Tacitus: De origine, situ, moribus ac populis Germanorum. In: Tacitus összes művei, ford.: Borzsák István, Magyar Helikon, Bp. 1970, 40–66. p.
- T. HORVÁTH 1995** = T. Horváth Ágnes: Egy történelmi toposz: „476-ban megbukott a Nyugatrómai Birodalom”, in: Antik Tanulmányok 1995, 109–114. p.
- VÁCZY 1936** = Váczy Péter: A középkor története, 1. kiadás, Magyar Szemle Társaság, Bp. 1936
- WAITZ 1922** = Einhardi Vita Karoli magni, sajtó alá rendezte G. H. Pertz nyomán G. Waitz, Monumenta Germaniae Historica – Scriptorum Rerum Germanicarum, Hannover, 1922
- WOLFRAM 1995** = Wolfram, Herwig: Österreichische Geschichte 378–907. 1. kötet. Grenzen und Räume, Bécs 1995

ELBESZÉLŐ FORRÁSRÉSZLETEK

1. *Annales Laurissenses minores*³⁶

(1. cikkely) [801. évnél]: Károly császár a püspökök és a klérus megvizsgálására színódus tartott az Aquis palotában november hónapban.

(2. cikkely) [802. évnél]: Ebben az évben Károly császár – a frankokkal nyugalomban, ellenség nélkül – tartózkodott az Aquis palotában. Ezalatt szánsalmat érezve a szegények iránt, akik uralma alatt élnek és igazságukat bizonyítani teljes mértékben nem tudják, nem akarta, hogy a palatinus szegény harcosainak ajándékért szolgáltasson igazságot. [Ezért] összeválogatta királyságában az érsekeket és a többi püspököt és apátot a *dux*okkal és a *comes*ekkel, akik eddig [ilyen] munkáért nem átalottak ajándékot elfogadni az ártatlanoktól, és azokat elküldte egész királyságába, hogy az egyházaknak, az özvegyeknek, az árváknak, a szegényeknek és a teljes népnek igazságot tegyenek. Október hónapban tehát az egyetemes színódus összegyűlt a fenti helyen, és ott a püspökök a presbiterekkel vagy diakónusokkal újraolvasták a szent színódus által elfogadott összes kánont és a főpapság határozatait, és azokat egyként a püspökök, presbiterek és diakónusok kara számára átadni rendelték. Ugyancsak ezen a színóduson összegyűltek az apátok és szerzetesek, akik odamentek, és ezek maguk közt gyűlést tartottak és meghozták a szent Benedek rend reguláját, és a bölcsék az apátságoknak és a szerzeteseknek ezt megtartani parancsolták.³⁷ És akkor döntésüket egyetemesen az összes püspök, apát, presbiter, diakónus és az egész papság felett hozták, [úgy,] hogy mindegyikük ott helyben elfogadta az atyák szent rendelkezését, [hogy] püspökségeikben, kolostoraikban vagy minden eklézsián a kánonokok a kánonok szerint éljenek; és ahol a klérusban vagy a nép között bűn vagy hanyagság jelenik meg, [azok] a kánon parancsolata szerint kiigazítsanak; és ahol a kolostorokban vagy a zárdákban szent Benedek regulája szerint élnek, ott eme reguláját a szent Benedek-rendieknek megtartani kötelesek. *Hanem maga a császár, miközben a színódus ezt végezte, összegyűjtötte a duxokat, a comeseket és a maradék keresztény népet a jogtudósokkal együtt és királyságában, amelyben minden ember saját törvénye szerint él, minden törvényt törvénnyé és betartandóvá tett, és kiigazította [azokat], ahol szükséges volt és a kiigazított törvényt leíratta, hogy a bírák az írás szerint ítélkezzenek és ajándékot ne fogad-*

³⁶ Eredeti szövege in: RICHÉ-TATE 1974, 348–349. p.

³⁷ Benedek rendi regula bevezetése, szemben az ír Columban-féle regulával (VÁ-CZY 1936, 302. p.).

janak el, hogy minden ember, szegény és gazdag, királyságában igazságban éljen.

2. Annales Mettenses priores³⁸

(1. cikkely:³⁹) Őszidőn [a császár] az Aquis palotába ment és ott a szokások szerinti frank gyűlést megtartották.

(2. cikkely:) Az Úr születésének 803. éve. A császár nyár idején Aquis-ból Mogontia-ba ment, ahol a szokások szerint a frankok gyűlését megtartották.

3. Einhardus: Vita Caroli Magni⁴⁰

XXIX.1–2. A császári név fölvétele után, mivel észrevette, hogy sok hiányosság van népe törvényeiben – a frankoknak ugyanis két törvénye van, amik a legtöbb helyen nagyon különböznek –, elhatározta, hogy a hiányokat pótolja és az eltéréket összeegyezteti, a helyteleneket és tévesen készítteteket kijavítja, de ebben nem tett ő egyebet, mint néhány toldalékot és azokat is befejezetlenül adta hozzá a törvényekhez. *Azonban minden uralma alatt álló népek azon jogait, melyek följegyezve nem voltak, írásba foglaltatta.*

---

³⁸ Szövegét lásd DE SIMON 1905, 88–89. p.

³⁹ 801. évnél, de az év leírása közben egy év fordulása szerepel, vélhetőleg itt hiányos a szöveg. – Vö. Annales Laurissenses Minores 1. cikkely, ami szerint 801 novemberében a császár már Aquis-ban volt.

⁴⁰ Lásd WAITZ 1922, 33. p.

TÖRVÉNYSZÖVEGEK

I. Lex Francorum Chamavorum⁴¹

A chamaviai frankok törvénye

Jegyzék vagy megemlékezés arról a megegyezésről, amiket kívánatos megtartani.⁴²

I. Az első szakaszban az egyház és az istenszolgák – akik éppen szolgálnak – pereiről, [ezeket] úgy rendeljük [elrendezni], mint más frankoknál.

II. Az úrnak fizetendő *bannus*t hasonlóan rendeljük, mint más frankoknál.⁴³

III. Aki frank embert megölt, 600 solidust fizessen. Az udvarba és *fredus*-ként⁴⁴ 200 solidust fizessen.

IV. Aki szabad születésű embert megölt, 200 solidust fizessen, és azon felül az udvarnak harmadrészt fizessen.

---

⁴¹ SOHN 1883, 117–123. p.

⁴² ... quae se ad Amorem habet – Sohn értelmezése szerint 'Amore/Amore' = 'terra Chamavorum, Hamarland, Hamalant' (SOHN 1883, 125. p.), azaz a chamavok földjén hozott törvények is lehetnek. – vö. 'Amous' értelmezése, 63. lj.

⁴³ ... de bannus dominicus – a lex Thuringorum értelmezése szerint ez az udvarnak fizetendő bírság volt. Vö. lex Thuringorum LV. „in bannum regis”. Ugyanakkor a fríz törvénykönyv szerint a 'bannus' inkább egy olyan közbírság, amely után védjiz fizetendő, a szász és a ripuári frank törvényhez hasonlóan. Vö. lex Frisionum XVII., leges Saxonum XXIII. és lex Ribuarum előjegyzék és LXVII. (LXV.). – Váczy nál a „bannus regius” király elleni vétket jelent. (VACZY 1936, 203. p.) – A középkori magyar okleveles gyakorlatban a 'banum' eltiltás, prohibíto jelentéssel bírt. (Glossarium, 68. p.)

⁴⁴ A 'fredus' jelentéstartalma nagyjából a 'bannus' fenti 'bírság' értelmezését fedi le. Általánosan előfordult más törvényekben is, a száliaknál és a ripuáriaknál, a szászoknál, a frizeknél és a bajoroknál. Minden esetben a király, a comes vagy a herceg kincstárába fizették, meghatározott értéke nem volt. – Vö. fredus: lex Ribuarum 70.1, 89., lex Thuringorum XXXIV., XXXV., XXXVII., XXXVIII., XLI., leges Saxonum XXXVI., lex Frisionum 3.2–4., 7.2., 8.1–2., 16.1., 17.1–3., 22.65., 22.82–83., 22.88–89., lex Baiwariorum 1.6–7., 1.9., II.14., IX.15., XIII.3.; fretus: lex Ribuarum 46.1.

V. Aki *lidust*⁴⁵ megölt, fizessen 100 solidust, és azon felül az udvarnak harmadrészt.

VI. Aki szolgát megölt, 50 solidust fizessen. Azon felül az udvarnak, ahogy elmondtuk, harmadrészt.

VII. Ha bárki *comest* a kíséretében megölt, születése szerint⁴⁶ háromszoros *weregildust*⁴⁷ fizessen.

VIII. Ha bárki az udvar *missusát*⁴⁸ megölte, azután a küldeményt célhoz juttatva, a *weregildust* háromszor, [az áldozat] születése szerint fizesse meg.

IX. Ha bárki *wargengust*⁴⁹ megölt, 600 solidust fizessen az udvarnak.

X. Ha bárki szabad születésű embert szolgává akar tenni, 12 legközelebbi rokonával szent esküt tegyen és ezzel őt szabaddá tegye vagy szolgaságba juttassa.⁵⁰

---

⁴⁵ Félszabad jogállású férfi. Vö. litus: lex Ribuaria 36.5, 62.1., pactus Alamannorum Fr. II. 45., leges Saxonum XVI–XVIII., XXXVI., L., LXV., lex Frisionum: 1.4., 1.7–8., 1.10–11., 1.13–14., 1.18., 1.21., 2.5., 2.8–10., 3.4., 6.1., 7.2., 9.16., 11.1–2., 15.3., 17.1., 20.3., Epilogus; letus: pactus Alamannorum Fr. II. 27. és 51., laet: Æthelbert törvénye 26. – Női változata a lita/lida igen ritkán jelent meg, lita: lex Frisionum 9.2. és 13., leta: pactus Alamannorum Fr. II. 48 és 53., lida: pactus Alamannorum Fr. V.1.

⁴⁶ A *comes* ugyanis adminisztratív vezető volt, aki nem feltétlenül tartozott a király családjához, lehetett egyszerű nemes, szabad, litus, vagy akár római is. Ezeknek a vérdíja különböző volt. A Meroving korból ismert 55 *comes* közül 36 volt római. (OROSZ 1999, 63. p.) – Fontos megjegyezni, hogy a chamávoknál a szabad fegyverforgató *homo Francus* vérdíja 600 solidus volt. A száliaknál a király és bármely családtagja, a nemesség és a *comes*ek után kellett ennyit fizetni, az egyszerű szabad emberért 200 solidus volt a vérdíj. A ripuáriaknál ugyanakkor 600 solidust csak a királyért és családtagjaiért kellett kifizetni, a *comes* és a szabad fegyverforgató után csak 200 solidust. (HUSZÁR 2002, 3. sz. táblázat, 56–57. p.)

⁴⁷ A vérdíj germán elnevezése. Általánosan elfogadott jogformula, amely mindent egy meghatározott összeget jelentett. Nemcsak a gyilkosságok megbüntetésekor használták, hanem más bűneseteknél mértékadóként is.

⁴⁸ Követ – ez utal arra, hogy a törvénygyűjtemény Nagy Károly korában készülhetett, hiszen a *missusok* a Nagy Károly-i adminisztrációban láttak el fontos szerepet.

⁴⁹ Ismeretlen jelentésű szó. Egyes elképzelések szerint a király szolgálatában álló idegen zsoldos volt (OROSZ 1999, 72. p.). Vö. 'barangoi/varangoi' a varég eredetű bizánci zsoldoskatonák elnevezésével.

⁵⁰ Itt vélhetően arról van szó, hogy a germán jogrendben általánosan az adós a hitelező szolgájává vált, gyakran egész háznépével együtt, amíg adósságát nem dolgozta le.

XI. Aki *hantrada*⁵¹ által embert szabaddá akar tenni, szentnek nevezett helyen⁵² 12 tanúval⁵³ azt a szabaddá bocsátást tegye meg.

XII. Aki írás vagy *hantrada* által szabad lett, és őt [az ura] birtokáról elbocsátotta, akkor az a *leodis*⁵⁴ az udvarba menjen, és tulajdonában az úrnak parancsolni joga nincs.

XIII. Aki írás által szabad lett, úgy tartozik minden vonatkozásában, mint más frankok.

XIV. Aki a *mundeburgiusból*⁵⁵ bármit birtokolt, vagyona ahhoz az úrhoz, aki őt felszabadította, visszatérjen.

XV. Az olyan ügyről, ahol szent esküt kell tenni, és [a kötelezett] a *placitum*⁵⁶ nem esküdött, azt az ügyet adja át.⁵⁷

XVI. Aki más embert *wadius* által *adframivit*, és őt egy másik ember felbujtotta a károkozásra, az aki *wadius*-ával *adhramivit*, mindenért fizessen 7 éjszakán⁵⁸ belül. Az, aki felbujtotta, kétszeresen fizessen.⁵⁹

XVII. Aki frank embert ok nélkül megkötözött, fizessen 12 solidust, és *fredusként* az udvarnak 4 solidust.

XVIII. Aki frankot hajánál fogva megragadott, 12 solidust [fizessen] és az udvarnak 4 solidust. És aki ok nélkül az ő vérét ontotta, 12 solidust fizessen, és *fredusként* az udvarnak 4 solidust.

XIX. Ha bárki frank ember házára tört, 12 solidust fizessen, és az udvarnak 4 solidust.

---

⁵¹ Felszabadítás, Sohn értelmezése szerint jelentése 'handreichida, coniuratio', SOHN 1883, 133. p.

⁵² Egy másik szövegváltozatban beszúrás: ... in loco, qui dicitur sanctum ...

⁵³ A középkori magyar okleveles gyakorlatban a 'manus' tanút jelentett. (Glossarium, 407. p.) Sajnos ez időben elég távol áll a 9. század elejétől. – ... sua manu duodecima – szó szerinti fordítása: „tizenkét kézzel”, ami jelentheti azt is, hogy az eskütételkor 12 kéz emelkedjen a magasba, azaz jelen esetben 11 eskütárs és a szabadon bocsátó tizen esküt.

⁵⁴ Felszabadítási díj lehet, vö. a lidus-szal, ill. lex Francorum Chamavorum XX., XXXII. Ezekben a törvénycikkekben a bírság összege a 'leodus' negyede.

⁵⁵ Az úrtól a szolgálat idejére kapott ingó vagy ingatlan vagyon lehet, amelyet a felszabadítás után vissza kellett adni.

⁵⁶ Bírótság – vö. lex Baiwariorum II. 14.

⁵⁷ Azaz ha az esküre kötelezett nem jelent meg a bíróságon esküt tenni, akkor adja át a kötelezettséget másnak.

⁵⁸ A napokat éjek szerint számolták a germánok.

⁵⁹ A 'wadius' és az 'adhramire/adhramire' szavak jelentése ismeretlen, habár az előbbi valamiféle fegyver, utóbbi pedig támadó értelmű ige lehet. A 'wadius' esetében Sohn 'zalog' ('pignus, Wette' SOHN 1883, 146. p.) értelmezését nem fogadom el.

XX. ⁶⁰ Ha bárki frank ember udvarába tört, 6 solidust fizessen, és az udvarnak 4 solidust. Az ő kezét, lábát vagy szemét *leodisának* negyedéért [megválthatja], és udvari *fredusként* mindig bármely ügyért 4 solidust [fizessen].

XXI. A szabadon született ember [udvarának] esetében a kiigazításként 8 solidust fizessen, hacsak nem úgy [kell fizetnie] mint fent mondtuk, és udvari *fredusként* 4 solidust.

XXII. *Lidust* illetően kiigazításként 4 solidust, udvari *fredusként* 4 solidust.

XXIII. A szolgát illetően kiigazításként 2 solidust, udvari *fredusként* 4 solidust.

XXIV. Aki [mást] megtámadott, 9 pénzt⁶¹ kell fizetnie, és bármilyen rablásért az udvarba *fredusként* 4 solidust [fizessen].

XXV. Aki házban lopott, *wirdirába* [fizessen] 7 solidust. *Warnio*-ért *wirdirába* 7 solidust. Herélt lóért 7 solidust. Szolgáért 7 solidust. Kardért 7 solidust. Igásmarháért 4 solidust. Ökörért 2 solidust. Tehénért 2 solidust. Kandisznóért és ürüért és a fiatalabb állatokért és kecskéért a vonatkozó *wirdira* harmad részét [fizesse].⁶²

XXVI. Aki más az *Ammorisban*⁶³ meglopott, 2 pénzt fizessen, *wirdirába* 2 rézpénzt, *fredusként* 4 solidust.

XXVII. És aki a *Mashauban*⁶⁴ lopott, 2 pénzt kell fizetnie, *wirdirába* 2 rézpénzt, udvari *fredusként* 4 solidust.

XXVIII. Aki az *Amorisba* frizeket jogtalanul vitt, [ügy] kell fizetnie, [mint] máshol, *fredusként* 4 solidust [fizessen].

XXIX. Aki szászokat igaz törvény ellen vezetett, igazítsa ki azt azzal, amivel máshol kell, [és fizessen] *fredusként* 4 solidust.

XXX. Ha bárki vidéken rablót elfogott, és őt saját *comese* vagy saját *centenarius*a elé nem vezette, 60 solidust kell fizetnie.

---

⁶⁰ Az udvarba törést és az ott való károkozást szinte minden törvénykönyvben büntették. Germán terminológiája a 'hoberos' volt, ami a langobardoknál maradt fenn. Vö. Edictus Rothari 278., 373. és 380.; pactus legis Salicae 14.6.; lex Ribuarua 82.1.; lex Gundobada 25.1.; lex Baiwariorum IX.13.; lex Thuringorum XLVIII.; Æthelbert törvénye 17.; Ine törvénye 45.

⁶¹ A német Gelddel azonos 'geldus'.

⁶² A 'wirdira' valamiféle kártérítés vagy bírság lehet, míg a 'warnio' jelentése nem ismert.

⁶³ A chamávok területének egyik neve volt az Amous a Hatuyeren kívül. (EWIG 1993, 65., p.) – A szöveg későbbi másolatokban maradt fenn, így elképzelhető, hogy a másolók egy általuk ismert latin szóra módosították az eredeti nevet.

⁶⁴ Sohn értelmezése szerint 'Maasgau', azaz a masuari frankok földje. (SOHN 1883, 140. p.) Ez azt mutatja, hogy Nagy Károly idejére a masuariak már beolvadtak a chamavok közé.

XXXI. Ha bárki rablót látott, miközben rabolni ment és nem tanúskodott [el-
lene], az udvarba *fredusként* 4 solidust kell fizetnie.

XXXII. Ha bárki szent esküben hamisan esküdött, kezét veszítse el, vagy vá-
sárolja azt meg *leodusának* negyedrésszével, [amit] az udvarba [fizessen].

XXXIII. Akárki a törvény ellen tesz, 4 solidussal az udvari *fredust* fizesse
meg.

XXXIV. Ha bárki fegyverrel *bannitust* tett, és nem jött [a bíróságra], 4 soli-
dust az udvarba *fredusként* kell fizetnie.⁶⁵

XXXV. Ha bárki lóval *bannitust* tett, az udvarba *fredusként* 4 solidust kell fi-
zetnie.

XXXVI. Ha bárki *wactat* vagy *wardat* küldött, midőn *comese* ráismert, az ud-
varba *fredusként* 4 solidust kell fizetnie.⁶⁶

XXXVII. Akárki fegyvercsörgést halott és oda nem ment, az udvarba *fredus-
ként* 4 solidust kell fizetnie.⁶⁷

XXXVIII. Ha bárki *sclusat*⁶⁸ elveszített, mikor azt a *comese* rábizta, *fredus-
ként* 4 solidust kell fizetnie. Ha megsértette és őt kiigazítani nem akarja, az
udvarba 4 solidust kell fizetnie.

XXXIX. Ha bárki közös hidnál *bannitust* tett és nem tanúskodott, 4 solidust
fredusként fizessen.

XL. Ha bármely *comes* saját emberét a *placitumra bannit*⁶⁹ és [az] nem jött
oda, fredusként 4 solidust [fizessen].

XLI. Ha bárki közös utat elzárt, az udvarba *fredusként* 4 solidust [fizessen].

XLII. Ha egy frank embernek fiai vannak, azok örököljék az erdőt, a földet, a
pénzt és a vagyont, amije neki volt. Az anyai örökség ugyanígy menjen a lá-
nyoknál.

XLIII. A szabadon szüetett emberekről, amely módon a *placitumra bannus*
által jönni kötelesek. A szabad ember, ha *comese* vagy annak *missussa* által
bannitusa van a *comitatusban* nagyobb ügyben, 14 éjjel alatt parancsra jöjjön.
Ha kisebb eset van, 7 éjszaka alatt parancsra jöjjön.⁷⁰

XLIV. Ha bárki *lidusáról* valami perben bizonyító okot talált, 14 éjen belül
azt a *lidust* a *placitumra* vezesse elő, ha a *seniora* abban a *comitatusban* van.
Ha más *comitatusban* van, azt a *lidust* az ő *seniorának* a *placitumra* 25 éjen

---

⁶⁵ Feltehetően a 'bannitus' a bannusból származik, talán parancsmegtagadást je-
lent. – Vö. 43. lj.

⁶⁶ A 'wacta' és a 'warda' ismeretlen jelentésűek. Sohn mindkettőt örként magya-
rázza (SOHN 1883, 146. p.), ezekkel nem értek egyet.

⁶⁷ Azaz ha nem segített az igaztalanul megtámadott személynek.

⁶⁸ Ismeretlen jelentésű szó, Sohn 'zsilip' jelentést rendelte hozzá (SOHN 1883,
142. p.).

⁶⁹ Igei alak, a 'bannus'-ból származik, jelentése talán 'hívat'. Vö. 43. és 70. lj.

⁷⁰ Ez a cikkely alátámasztja a 'bannire' 'hívat' jelentését. Vö. 69. lj.

belül vezesse elő. Ha harmadik *comitatus*ban van, 42 éjen belül. Ha más *ducatibus*ban van, 84 éjen belül *senior*jával menjen a *placitumra*.

XLV. A rablásról. Ha bárki szabadon született *lidus*okkal rabolt, egy *wadi*-usszal és egy fegyverrel kiigazítani igyekezzék.

XLVI. Ha bárki embert *in mordro*⁷¹ megölt, akkor vigyék a bíró elé, vagy a *seniora* esküvel szabadítsa meg őt.

XLVII. Ha bárki eljegyzett lányát máshoz [mint a vőlegénye] kényszerítette, 200 solidust kell fizetnie, *fredusként* 60 solidust.

XLVIII. Ha tolvaj 7 rablásban bűnösnek találtatik, vigyék a bíróságra. Ha ott [bűne] igazolódik, adják át a halálnak. És azután menjen a bíróságra, ha [bűne] ott nem igazolódott, akkor szabad az ő urának *wadio suo illum adhramire* és érte a [lopott értéket] kiigazítani és a [tolvajt a] haláltól megmenteni.

---

⁷¹ Talán van köze a 'morditus'-hoz, a meggyilkolt ember elrejtéséhez; *morditus*: *Edictus Rothari* 16. és *lex Frisionum* 20.2., *mordridus*: *lex Ribuarica* 15., *murdrida*: *lex Baiwariorum* XIX.2.

2. Lex Angliorum et Werinorum id est Thuringorum⁷²

Az angolok és a wernok, azaz a thüringek törvénye

I. Ha valaki egy nemes⁷³ megölt, 600 solidust fizessen.

II. Aki szabad embert megölt, 200 solidust fizessen, vagy ha tagadja, 11 [eskütárrsal] esküdjön, vagy menjen a gyűlésbe, hogy az határozzon [róla], akire az ügy vonatkozik.

III. Aki szolgát megölt, 30 solidust fizessen, vagy ha tagadja, 5 [eskütárrsal] esküdjön.

IV. Aki nemes megütött, 30 solidust fizessen, vagy ha tagadja, 5 [eskütárrsal] esküdjön.

V. Aki szabad embert [megütött], 10 solidust fizessen vagy 5 [eskütárrsal] esküdjön.

VI. Nemes vérenek ontásáért 30 solidus fizetendő, vagy 6 eskütevővel tagadja.

VII. Szabad ember(ének) [vérenek ontásáért] 10 solidus fizetendő, vagy 6 eskütevővel tagadja.

VIII. Nemes csontjának töréséért 90 solidus fizetendő, vagy 12 eskütevővel tagadja.

IX. Szabad ember(éért) [csontjának töréséért] 30 solidus fizetendő, vagy 6 eskütevővel tagadja.

X. Holttest átdőféséért ugyanannyi.⁷⁴

XI. Csipő vagy alkar átdőféséért úgy, mint vér ontásáért.

XII. Nemes egyik vagy mindkét szemének kiütéséért 300 solidust fizessen.

XIII. Szabad ember(éért) [szeméért] 100 solidust [fizessen], vagy ha tagadja, tegye azt 12 eskütevővel.

XIV. Orr levágásáért ugyanúgy. Fül [levágásáért] ugyanúgy. Nyelv [kivágásáért] ugyanúgy.

XV. Kéz vagy láb levágásáért ugyanúgy, vagy ha csonkán függ [a végtag], a felét [az előző bírságnak] fizesse.

XVI. Aki nemes egyik vagy mindkét heréjét kivágja, 300 solidust fizessen.

XVII. Ha szabad embernek, 100 solidust fizessen vagy tegyen esküt a fentiek szerint.

XVIII. Ha nemi szervét [levágja], ugyanúgy.

---

⁷² FREIHERRN 1918, 57–66. p.

⁷³ Adalingus, amely a német Adliger-rel azonos.

⁷⁴ A holttest megsebzését máshol is büntették, vö. lex Baiwariorum XIX.5–6. és pactus Alamannorum Fr. II. 11.

XIX. Aki hüvelykujjat levág, 33 solidust és *tremissist*⁷⁵ fizessen.

XX. Ha mutatóujjat és középső ujjat, ugyanúgy.

XXI. Ha gyűrűsujjat vagy kisujjat, ugyanúgy.

XXII. Lábujj levágásáért ugyanannyi fizetendő, mint csonttörésért.

XXIII. Megnyomorításért⁷⁶ 50 solidust fizessen vagy 6 [eskütárssal] tegyen esküt.

XXIV. Aki mást megüt úgy, hogy az megsüketül, s a személy nemes, akkor 300 solidust fizessen.

XXV. [Ha] szabad embert [megüt], 100 solidust fizessen vagy 12 [eskütárrsal] tegyen esküt.

A birtokokról

XXVI. Elhunyt után fia örökölhet, lánya nem.

XXVII. Ha [az örökhagyó] fia halott, lánya [örökli a] vagyont és a pénzt. A föld azonban a legközelebbi apai ági vérrokon(t) [férfit] illeti. Ha leánya sincs, akkor a nővééré a vagyon és a pénz. A földet a legközelebbi apai ági vérrokon [férfi] kapja meg. Ha azonban sem fia, sem leánya, sem nővére nem volt, hanem anyja életben van, akkor amit a lány vagy a nővér kapna, az anyja kapja meg, azaz a vagyont és a pénzt. Aki sem életben maradt fiúval, sem lánnyal, sem nővérel, sem anyával nem bír, annak vagyonát legközelebbi apai ági rokona örökli, mindenben örökébe lép, úgy a vagyonban, mint a pénzben és a föld [tekintetében]. Akire a föld száll örökségként, annak a hadi ruházat, azaz a bőrpáncél, a legközelebbi bosszú és a *leudis* kifizetése [is] örökül hagyatik.⁷⁷

XXVIII. Az anya halála után fiának a földet, a pénzt, a vagyont juttassák, a lánynak a nyak ruháit, úgymint a nyakláncokat, a *muscatat*, nyakláncokat⁷⁸, fülbevalókat, ruhákat, karpereceket, együtt minden ékszerekkel saját tulajdonába adják.

XXIX. Ha fiai és lányai nincsenek, de nővére van, a nővére a pénz és a vagyon, a legközelebbi apai ági [rokonra] hagyja a földet.

---

⁷⁵ A lex Ribuarica 23. cikke szerint 4 denárt érő pénz volt.

⁷⁶ 'Wlitiwam', vö. leges Saxonum V. 'wlitiwam fecerit' = megnyomorítás.

⁷⁷ 'Leudis' = 'felszabadítási díj', vö. lex Francorum Chamavorum XII., XX. és XXXII., itt inkább bírság értelemben van. – A legközelebbi férfirokon a „parentes proximus” hímnemű alak.

⁷⁸ 'Nusca' jelentése ismeretlen, a nyakláncra pedig két szót használ, a 'murenula'-t és a 'monilia'-t.

XXX. Az atyai ági rokon egészen az 5. nemzedékig léphet valaki örökébe. Az ötödik után a leány teljesen, akár az apa, akár az anya részének örökébe léphet; és csak akkor jusson az örökség a lánzsától az orsóhoz.⁷⁹

A lopásokról

XXXI. Aki lónyáját rablógyilkossággal megszerez, háromszorosát fizesse meg.

XXXII. Aki véletlenül egy nyáját elhajt, annyi takarmányt adjon bírságként, ahány ló van [a nyájban]; és ahány(at) [állatot] elvitt, annak a háromszorosát fizesse.

XXXIII. Rabszolga, ökör, tehén, juh, koca [lopása] is ilyen ítélet alá esik.

XXXIV. Aki 6 anyakocát egy kandisznóval, amit *sonesmak*⁸⁰ nevezünk, ellopott, háromszorosát fizesse meg és vádlójának 7 solidust és *fredusként* ugyanannyit.

XXXV. Aki női ékszert, amit *rhe do*-nak nevezünk, ellopott, háromszorosát fizesse meg, vádlójának 12 solidust és *fredusként* ugyanannyit [fizessen].

XXXVI. A rajtakapott megölt tolvaj nem fizetendő meg, hanem ha legközelebbi rokona a halottat ártatlannak mondja, ártatlanságát igazolja a mezőn⁸¹ vagy [a gyilkos] 12 eskütevővel igazolja, hogy a tolvaj megölése jogos volt.

XXXVII. Aki szabad embert hazájában elad, fizessen úgy, mint az emberölésért és adjon 12 solidust *fredusként*.

XXXVIII. Aki szabadot szülőföldjén kívül elad, fizessen úgy, mint fent és *fredusként* 60 solidust, ha nő [az eladott], akkor is ugyanúgy.

XXXIX. Aki szabadot megkötöz, 10 solidust fizessen.

XL. Aki nemest [megkötöz], 30 solidust [fizessen]; ha tagadja, vagy 11 [eskütárrsal] tegyen esküt, vagy a harctéren igazát mutassa meg.⁸²

---

⁷⁹ Azaz ha az 5. generáción belül férfirokon nincs, akkor a lány örökölheti a szülők vagyónát.

⁸⁰ Általános frank elnevezés egy bizonyos egységnyi állatra, amely minden állatfajtánál (lónál, szarvasmarhánál, sertésnél és juhnál ismert ilyen eset) más számú volt. Sertéseknél ugyanez az egység a ripuári frankoknál volt ismeretes, míg a száliaknál 2–25 vagy 26–50 állat tartozott a 'sonestis' fogalma alá. Vö. lex Baiwariorum IX.9., pactus Alamannorum Fr. III. 7., Fr. III. 13., lex Ribuarua 18.1–2., pactus legis Salicae II. 18–20., III.12–14., IV.5., V.2.

⁸¹ Azaz a felek mérkőznek meg egymással, és harccal döntsék el, hogy kinek van igaza. – A vitás esetek ilyen módon való ősi elintézési módja Ibn Ruszta leírása szerint germán területen legkésőbb a 10. században a viking eredetű ruszoknál érhető tetten. (KMOSKÓ 1997, 212–213. p.)

⁸² ...aut campo decernat... – vö. 'camfio/camphio' Edictus Rothari 9., 202., 213., 368. ill. 189., és 'camphio' lex Baiwariorum II.11., jelentése = 'harcos'. Vö. 81. lj.

A gyűjtogatásról

XLI. Aki más házát éjjel felgyújtja, a kárt háromszorosan térítse meg, és 60 solidust *fredusként* [fizessen], vagy, ha tagadja, 11 [eskütárrsal] tegyen esküt, vagy a harctéren igazát mutassa meg.⁸³

XLII. Az olyan lopási perben, ahol az, akinek a lopott tárgyat meg kell fizetnie, halálra van ítélve, ha előhossa azt, amit ellopott és fizet törvény szerint, akkor ítéhető az adós⁸⁴ arra, hogy fejét ne veszítse el.

XLIII. Ura által felszabadítással szabaddá tett szolga megöléséért 80 solidust fizessen, vagy annak, aki neki (a szolgának) a szabadságot adta, a szabad ember vérdíjának felét fizesse.

Az erőszakról

XLIV. Aki szabad nőt elraboltatott, 200 solidusszal adja vissza, és aki őt elvitte, hozza vissza, és amit vele együtt elvitt, adja meg, és azon felül minden vagyontárgyért 10 solidust fizessen.

XLV. Ha szabad nő atyja vagy gyámja engedélye nélkül akármilyen úton férjhez megy, veszítse el minden vagyonát, amije volt vagy amit kapna [örökségként].

XLVI. Aki nemes szüzet, aki még nem szült, megölt, 600 solidust fizessen; ha [már] szült, háromszor 600 solidust, ha azonban terméketlen volt, 600 solidust.

XLVII. Aki szabad nőt, aki nem szült, megölt, kétszer 86 solidust és két *tremissis*-t⁸⁵ fizessen; ha szült 600 solidust, ha terméketlen volt, 200 solidust fizessen, özvegyasszony elrablásáért vagy megöléséért hasonlóképpen bűnhődjék.

XLVIII. Aki mást [annak] bekerített birtokán megölt, háromszorosan fizesse meg, vagy ami kárt ott tett, háromszorosan igazítsa helyre.⁸⁶

XLIX. Aki akaratlanul megsebesített vagy megölt embert, törvény szerinti bírságot fizessen.

L. Ha négylábú állat bármilyen úton kárt csinál, a tulajdonos a kárért vagy bírságot fizessen, vagy tegyen esküt.

---

⁸³ ... aut campo decernat... – mint 81. lj.

⁸⁴ Azaz a tolvaj.

⁸⁵ Ld. 75. lj.

⁸⁶ Vö. 60. lj.

A kisebb esetekről

LI. Bárki más embert igaztalanul megvádol, 10 solidust fizessen vagy 5 [eskütárssal] tegyen esküt.

Szabad ember számára megengedett, hogy vagyonát arra hagyja, akire akarja.⁸⁷

LII. Ha férjes asszonyt méregkeverés vádjával gyilkosnak mondtak vagy rossz szándékkal elkövetett gyilkosságban vétkesnek, az asszony legközelebbi férfi rokona harcban az ártatlanságát igazolja, vagy ha harcos nincs, ő maga a kilenc égő tűzhöz vizsgálatra küldessék.⁸⁸

LIII. A második solidustól egészen a maximális bírságig lopás és sérülésokozások esetén harc döntsön.

LIV. Aki más házát csapatot gyűjtve ellenségesen körbeveszi, az első három [a bűnösök közül] egyenként 60 solidust fizessen [a sértettnek] és a közösségnek⁸⁹ ugyanannyit.

LV. A többiek, akik őket követték, egyenként 10 solidust fizessenek, és a királynak *bannusként*⁹⁰ 60 solidust.

LVI. Ha szolga szabad nőt elrabolt, ura fizesse a bírságot, akkor is, ha megölte.

LVII. Minden kárt, amelyet szolga okozott, ura térítsen meg.

LVIII. Aki más négylábú állatait annak kerítésén vagy árkan belülről elhajtotta és ott vagy elpusztultak, vagy bárkinek kárt okoztak, az, aki őket elhajtotta, fizesse meg a kárt.

LIX. Ha valaki vagy kötéllel, vagy béklyóval, vagy szerkezettel rabul ejtett vadállatokat tart az erdőben, és ott azok más állatát vagy igavonóját megsebzik vagy megölik, aki a szerkezetet készítette, a kárt térítse meg.

---

⁸⁷ Két, egymáshoz szervesen nem kapcsolódó jogeset. A második későbbi betoldás vagy szövegromlás lehet.

⁸⁸ Az istenítélet egyik formája. Ez az ítélkezési gyakorlat a korai törvénykönyvekben még igen ritka. Vö. lex Ribuarua 30.; pactus legis Salicae 53.; lex Frisionum III.6., III.8. és XIV.; pactus Alamannorum Fr. II. 35.; lex Baiwariorum I.2.

⁸⁹ ...et rei similitur... – Véltetőleg helyesebb lenne itt a királyi kincstárba való fizetés.

⁹⁰ Vö. 43. lj.

3. Leges Saxonum⁹¹

[Bevezető:] Krisztus nevében kezdődik a szászok törvénykönyve

I. Nemes megütéséért 30 solidust [fizessen], vagy ha tagadja, három tanúval tegyen esküt.⁹²

II. A kék foltért vagy daganatért 60 solidust [fizessen] vagy hat tanúval tegyen esküt.

III. Ha vér folyt, 120 solidust vagy tizenegy társsal tegyen esküt.⁹³

IV. Ha csont láthatóvá vált, 180 solidust vagy tizenegy társsal tegyen esküt.

V. Ha csontot eltört vagy megnyomorította⁹⁴ [az áldozatot], törzsét, csipőjét vagy karját átütötte, 240 solidust vagy tizenegy társsal tegyen esküt.

VI. Ha [valaki] más ruhájába vagy pajzsába karddal belevág, 36 solidust fizessen vagy 3 [eskü-]társsal tegyen esküt.

IX. Ha valaki mást hídról, vagy hajóról, vagy a partról a folyóba lök, ha [az áldozat] kimászik, 36 solidust fizessen vagy 3 [eskü-]társsal tegyen esküt.

X. Ha [valaki] megragadja [a másikat], és így a vízbe dobja, 120 solidust fizessen vagy tizeneggyel tegyen esküt.

XI. Aki [más] egyik szemét kiüti, 620 solidust fizessen. Ha mindkettőt, 1440 solidust fizessen. Ugyanígy egyik fülért vagy mindkettőért, ha [az áldozat] süket lesz. Ugyanígy az orrért, ha levágja, 720 solidust fizessen. Ugyanígy a kezékért, lábakért. Heréért, ha az egyiket kivágja, 720 solidust [fizessen]. Ha mindkettőt, 1440 solidust fizessen.

XII. Ha a megütött fül, szem, orr, kar vagy láb fogyatékos állapotban marad vagy csüng, az előző bírságoknak felét fizesse. Ha ő (= az áldozat) a [sérült] testrészét mozgatni tudja, negyedrészt fizessen.

XIII. Hüvelyk teljes levágása 360 solidusszal fizetendő. Ha félig, 180 solidus fizetendő. Ha kisujj egészen, 240 solidus. Ha egy ujjperc, 80. Ha két ujjperc, 160, ha az egész mint felül, ha a mutatóujj 180 és egy ujjpercért a teljes díjának harmadrésze fizetendő; középső és gyűrűsujj egyformán 120 solidusszal fizetendő és ezek ujjpercéért úgy, mint felül rendeltetett. Láb nagyujja a kéz hüvelykének felével fizetendő. A három középső ujj a középső és a gyűrűsujj felével fizetendő. Kisujj e három ujj felével fizetendő.

---

⁹¹ FREIHERRN 1918, 17–34. p. – Néhány cikkelyének magyar fordítása megjelent in: HAJDU–HORVÁTH–NAGY 1966, 30–32. p., SZ. JÓNÁS 1999, 116–118. p.

⁹² ...tertia manu iuret... – vö. 53. lj.

⁹³ Itt az I. és II.-sel ellentétben már bizonyosan az eskütevők száma szerepel, ...cum XI iuret...

⁹⁴ ...wlitiwam fecerit... – vö. 76. lj.

XIV. Aki nemest megölt, 1440 solidust fizessen, a szászoknál *ruoda*⁹⁵-nak nevezett 120 solidust és bírsággént 120 solidust.

XV. Amit a fentiek közül nővel követtek el, ha szűz volt, kétszeresen fizetendő, ha már szült, egyszeresen fizetendő.

XVI. Megölt *litus*ért 120 aranyat fizessen; az ő sok sebéért pedig a bírság minden esetben tizenkétszer kisebb, mint nemes emberen ejtett sebek esetén; vagy pedig, ha tagadja, tegyen esküt tizenketted magával; és nagyobb solidusban fizetendő⁹⁶; vagy ha tagadja, tegyen esküt 12 tanúval. Ha [valakit] tömegben vagy zavargás idején öltek meg, akkor az, aki haláláért felelős, fizessen vagy 12 eskütevővel⁹⁷ esküdjön.

XVII. Nemes által megölt rabszolgáért 36 solidust fizessen, vagy 3 eskütársal tagadja; szabad vagy *litus* által [megölt szolgálért a tettes] teljes esküvel tagadjon.

XVIII. Ha egy *litus* ura utasítására vagy felbujtására megöl valamilyen embert, ha az nemes volt, akkor a *litus* ura fizesse meg a *weregildust*, vagy viselje a *faida*⁹⁸ következményeit. Ha pedig a *litus* ezt ura tudta nélkül csinálta, vegyék ki ura hatalma alól és nemzetségének hét tagjával együtt bocsássák a megölt nemzetségének rendelkezésére. A *litus* ura pedig tegyen esküt tizenegy eskütárssal, hogy nem tudott [a gyilkosságról].

XIX. Ha [bárki] másnak *morð dotust* tett⁹⁹, fizesse meg először egyszeresen a jogos bírságot; aminek harmadrészét legközelebbi rokonától, aki a dolgot keresztülvitte, szerezze meg, és abból a két további részt [ő fizesse ki]; és maga azonfelül nyolcszor fizesse meg és ha [a károsult] fiai élnek, a vérbosszújuk célja legyen.¹⁰⁰

XX. Ha nemes nemest hazáján kívül elad és visszahozni [ezután] már nem lehet, fizessen érte annyit, mintha megölte volna; de ha visszahozta őt, kártalanítsa azzal [vagyonából] ami neki (= a sértetnek) a legjobban tetszik; ha pe-

---

⁹⁵ A 'ruoda' ismeretlen jelentésű szó, egyes vélemények szerint a szabad fegyverforgató vérdíja volt. Ekkor értéke megegyezne a *litus*, azaz a félszabad vérdíjával (ld. XVI. cikkely), ami viszont más törvénykönyvek adataival ellentétes. (HUSZÁR 2002, 39. p., ill. 3.1. táblázat)

⁹⁶ ... solvatur autem solido maiori – vö. LXVI. cikkely, azaz a többi gyilkossággal ellentétben itt a nagyobb, és nem a kisebb értékű solidusban kellett fizetni a vérdíjat.

⁹⁷ Itt érdekes módon egy harmadik kifejezés szerepel a tanúra, a 'sacramento hominum'.

⁹⁸ Vérbosszú – ld. 'faida' Edictus Rothari 45., 74., 75., 138., 162., 188., 190., 214., 275., 326.; 'faidosus' lex Frisionum 2.7.; 'feidosus' lex Baiwariorum II.8.

⁹⁹ Ismeretlen jelentésű kifejezés, ami hangzásában közel áll a 'mordritus, mürdrida' szóhoz. Vö. 71. lj.

¹⁰⁰ ... filii eius soli sint faidosi... – Vö. 'faida', 98. lj.

dig ezt már önkéntesen megtette, a *weregildus* felét fizesse neki; asszonyok esetében ugyanúgy.

XXI. Aki az egyházban embert ölt, vagy [onnan] bármit ellopott vagy azt lerombolta vagy tudva [az esetről] hamisan esküdött, fejét veszítse el.

XXII. Aki akaratlanul hamisan esküdött, kezét szent esküvel mentse meg.

XXIII. Aki egyházi ember [ellen] vagy az egyházi ünnep folyása alatt, legyen az vasárnap, húsvét, pükösd, karácsony, Mária megtisztulása (Gyertyaszentelő Boldogasszony), Keresztelő Szent János születése, Szent Péter, Szent Márton napja, cselet vetvén őt megöli, halálra ítéljék. Ha nem gyilkolt, de mégis leshelyet állított, *bannust*¹⁰¹ fizessen a többiek szerint.

XXIV. Aki a királyságban a frank király vagy fiai haláláról tárgyalt, fejét veszítse el.

XXV. Aki urát megölte, fejét veszítse el.

XXVI. Aki ura fiát megölte, lányát, vagy feleségét megbecstelenítette, ura akarata szerint jogosan megölhető.

XXVII. Aki embert *fajda* nyomán annak saját otthonában megölte, fejét veszítse el.

XXVIII. A halálra ítéltnek sehol sem legyen békéje; ha a templomban elrejtőzik, ki kell adni.

XXIX. Aki lovat lopott, fejét veszítse el.

XXX. Aki más méhkasait annak kerítésén belülről ellopja, fejével fizessen.

XXXI. [Ha] kerítésen kívülről lopott, kilencszer fizetendő.

XXXII. Aki éjjel más házát aláásva vagy feltörve oda bement és onnan két solidus értéket ellopott, fejét veszítse el; ha ott megölték, nem fizetendő [vérdíj érte].

XXXIII. Ha fészerből¹⁰² lop valaki, fejét veszítse el.

XXXIV. Aki négyéves bikát, ami két solidust ér, éjjel ellopott, fejét veszítse el.

XXXV. Aki bármilyen módon, nappal vagy éjjel ellop valamit, aminek értéke 3 solidus, fejét veszítse el.

XXXVI. Ha valaki valamit lop és az ellopott dolog értéke egy dénárral kevesebb három solidusnál, tízszeresen fizesse vissza, amit ellopott, ezenkívül fizessen *fredusként*, ha nemes 12 solidust, ha szabad hatot, ha pedig *litus* 4 solidust; ugyanígy fizet az is, aki bűntársa volt.

XXXVII. Aki a palota szolgálatában levő vagy onnan jövő embernek bármilyen kárt okozott, háromszorosan fizesse meg.

---

¹⁰¹ Vö. 43. lj.

¹⁰² 'Screona', ismeretlen jelentésű szó, a 'fészert' értelmezést ld. in SZ. JÓNÁS 1999, 116. p.

XXXVIII. Aki más házát éjjel vagy nappal rossz akaratból felgyújtotta, fejét veszítse el.

XXXIX. Aki más vagyont hamisan esküdve akarja megszerezni, két vagy három [eskütevőt] ugyanarra a feladatra alkalmas tanúnak nyerjen meg [maga helyett], és ha többet talál, az még jobb.

XL. Aki feleséget akar, fizessen [a menyasszony] szüleinek 300 solidust, ha azonban a szülők akarata nélkül a lányt feleségül vette, kétszer 300 solidust fizessen a szülőknek. Ha azonban sem a szülők, sem a lány nem egyezett bele, azaz elrabolta [a lányt], szüleinek 300 solidust, a lánynak 240 solidust fizessen, és őt a szüleihez vigye vissza.

XLI. A meghalt apa vagy anya örökébe a fiú és nem a lány léphet.

XLII. Aki halálával özvegyet hagy, [az özvegy] feletti gyámságot fia, aki másik feleségétől született, kapja meg; ha ő sem él, a halott fivére [kapja a gyámságot]; ha fivér sincs, [akkor] a legközelebbi apai ági vérrokon [kapja meg].

XLIII. Aki özvegyasszonyt akar elvenni [feleségül], ajánlja fel gyámjának [az asszony] váltságdíját, hogy ezzel szerezzé meg [ez elhalt férj] rokonainak beleegyezését. Ha a gyám ellenzi [a házasságot], forduljon annak [az özvegynek] legközelebbi rokonához, és annak egyetéretésével kapja meg a hajlandó [asszonyt] birtokolt tulajdonával együtt, [és] ha gyámja bármit akar mondani [ellenvetésként], adjon bírságot, ami 300 solidus.

XLIV. Amely elhunyt után fiak helyett lányok maradnak, minden örökében azok kövessék; a felettük gyakorolt gyámság nagybátyjukat¹⁰³ vagy legközelebbi apai rokonukat illeti.

XLV. Ha özvegy, akinek lánya van, férjhez ment és fia született, a lány feletti gyámság a fiúnak, aki azután született, jusson; ha azonban fia volt és megházasodva lánya született, a lány feletti gyámság nem az első házasságból született fiút, hanem a [lány] apjának fivérét vagy legközelebbi apai rokonát illeti.

XLVI. Akinek lányunokája van fia révén, és fia [újra] megházasodik és fiút nemzett, és meghalt, az apa öröksége a fiú fiát, azaz a fiúunokát és nem a lányt illeti.

XLVII. A hozomány számítása kétszeres: [ha] *ostfalii* és *angariai* [feleséget] akarnak, ha a nő fiúkatt szült, kapja meg a hozományt, amit a menyegzőkor kapott élete végéig¹⁰⁴, és fiai [azt] elbocsássák; de ha a fiúk meghalnak, és az anya tovább élt, a hozományt a legközelebbi rokona kapja meg az örö-

---

¹⁰³ Frater, itt mindenképpen csak az atyai nagybáty lehet, hiszen éppen az a kikötés, hogy az elhunytnek nincs fia. – Vö. XLI. és XLII. az öröklési rend a következő lehetett: fiú – lány – apa fivére – legközelebbi apai rokon.

¹⁰⁴ Azaz a hozomány jövedelmét, mintegy életjáradékként. Másol is alkalmazták ezt a rendszert, amelyben addig volt az özvegy haszonélvező, amíg újra férjhez nem ment. – Vö. Codex Euricianus A.319., 321. és 322.; lex Baiwariorum XV.10.

kösödésben.¹⁰⁵ Ha fiai sincsenek, a hozományt az adónak, ha él, visszajuttasák, ha halott, a legközelebbi örökösének. A fiút szülő *westfalii* asszony hozományát vissza kell adni, [csak halála] napjáig birtokolja; halála után a hozományt adónak, vagy ha halott, legközelebbi örökösének térítsék vissza.¹⁰⁶

XLVIII. Abból, amit a férj és a feleség együtt szerzett, a feleség felerészét kapjon; [de] a *westfaliaiaknál*, az *ostfaliaiaknál* és az *angariaiaknál* semmit se kapjon, hanem érje be a hozományával.

XLIX. Aki másnak eljegyzett nőt elrabol, 300 solidust a lány apjának, 300 [solidust] a vőlegényének fizessen, és ezen felül 300 solidusért vásárolja meg őt; és ha az úton anyjával ment, mikor elrabolta, akkor még az anyának is fizessen 300 solidust.

L. Amit az úr parancsára szolgálja *litus* tett, az úr fizesse meg.

LI. Ha szolgálja ura tudta nélkül bűnt követett el, legyen az gyilkosság [vagy] lopás, helyette ura fizesse meg a tettek megfelelő bírságot.

LII. Ha szolgálja, miután gaztettet követett el, elmenekült úgy, hogy ura visszahozni nem tudja, [az úr] semmit ne fizessen, ha az úrnak szolgálja tettét róják fel, mintha elkövette volna, tizenkét tanúval¹⁰⁷ [esküdve] magát tisztázza.

LIII. Ha az a [vétkes] szolgálja urához visszatért, érte [az úr] a bírságot fizesse ki.

LIV. Ha [valaki] mástól hajót kérve azt balesetben bármi módon elsüllyeszti, annak, akitől a hajót kérte fizessen annyit, mint annak a teljes *weregildusa*, akitől a hajót kérte.

LV. Ha [valaki] hajót felgyújtva elsüllyeszt és [azzal együtt] ember merült el, reggeltől reggelig, vagy estétől estéig, és abból tűz támadt; aki a hajót felgyújtotta, ha máig eltítkolta a vízbefúlt embert, fizessen érte¹⁰⁸; azon felül semmit ne fizessen.

LVI. Aki kötélcsapdát vagy vermet készített, hogy vadállatokat megfogjon, és abból bárkinek bármi kára származott, aki a csapdákat készítette, az fizesse a bírságot.

LVII. Ha állat bármilyen kárt okozott bárkinek, azért a tulajdonosa tartozik fizetni a *faida*-n felül.¹⁰⁹

---

¹⁰⁵ Azaz ha az anya a fiak után halt meg, akkor a hozomány ne a fiúk vagyónát öröklő családtaghoz, hanem a legközelebbi apai rokonhoz kerüljön.

¹⁰⁶ Ostfalia, Westfalia és Angaria vélhetően három szász gau frank elnevezése volt.

¹⁰⁷ ...sua duodecima manu iurando se purificet... – Vö. 53. lj.

¹⁰⁸ Azaz ha a rokonokat nem értesítette a halálesetről és a gondatlan gyilkosság bírságát nem fizette ki.

¹⁰⁹ ...excepta faida... – vélhetően itt szövegromlásról lehet szó, itt helyes csak a 'fredus', azaz a bírság alkalmazása lenne. – Vö. ...excepta freda... lex Ribuaria 70.1.; ill. ...cessante faida... Edictus Rothari 75., 138., ...cessante in hoc capitulo faida, quod est inimicitia... Edictus Rothari 326.; ...excepto capitale et dilaturam.../...ex-

LVIII. Ha vadállatokat elfogandó verem vagy kötélcsapda készítése közben [valaki] kárt okoz [másnak], aki készítette, az fizessen.

LIX. Ha fegyver a kézről kiejtve embert megsebesített, az, akinek kezéből kiesett, fizessen a *faidám* felül.¹¹⁰

LX. Aki árokba vagy hegyes karóba hajtja maga vagy más állatait, [úgy hogy azok] ottt átszűrődnek vagy leesve elpusztulnak, bírságot fizessen.

LXI. Minden szokás és büntetés törvényesen megmaradjon.

LXII. Senki sem hagyhatja örökségét az egyházra vagy a királyra úgy, hogy [jog szerinti] örökösét az örökségből kizárja, csak ha az éhség kényszerítene arra, [de akkor is] nyerje meg annak beleegyezését, aki [az örökséget] kapná; a rabszolgákat szabad annak adni vagy eladni.

LXIII. Aki földjét más által eltulajdonítottnak mondja, jogképes tanúk hozzájárásával igazolja [állítását]; ha az elfoglaló ellentmondott, harccal döntsenek¹¹¹; ha a fogláló veszített, adja vissza amit elfoglalt és mást ne [fizessen].

LXIV. Szabad ember, aki magát nemes védelme alá helyezte, és már száműzetésbe küldtek, ha örökségét szükséges kényszerből el akarja adni, ajánlja azt fel először a legközelebbi rokonának [megvételre]; ha ő azt megvenni nem akarja, ajánlja a védelmezőjének vagy annak, aki akkor a király felséges személyétől a dolgok vitelére kijelöltetett, ha egyik sem akarja, adja el annak, akinek akarja.

LXV. A király *litusa* szabadon feleségül vehet, akit csak akar; de nem szabad neki nőt eladni.

LXVI. Kétféle solidus van: az egyik két *tremissis*ből áll, ami egyéves, [azaz] 12 hónapos bikát vagy bárányos juhót ér. A másik solidus három *tremissis*t, azaz egy 16 hónapos ökröt ér; a nagyobb solidusszal a bírságok, a kisebbel a gyilkosság fizetendő.¹¹²

Négyéves bika két solidus. Két bika, akik szántanak, 5 solidus. Jó bika 3 solidus. Tehén borjúval két solidus és egy fél. Egy éves borjú 1 solidus. Juh bárányval és egy éves báránya a fentiek szerint 1 solidus.

---

ceptis capitale et dilatura... lex Ribuarua 29. és 79. (a 'capitalis' és a 'dilatura' bírságtételek voltak).

¹¹⁰ Vö. 109. lj.

¹¹¹ ...campo di iudicetur... – vö. 81. lj.

¹¹² A 'tremissis'-hez ld. 75. lj.

Függelék

A dokumentumok feldolgozása során a források és a történeti antológiák adatai között számos ellentmondásra találtam. Ezek tisztázását a dokumentumok előtti tanulmányban kíséreltem meg. Eredményeim igazolására az olvasó figyelmébe ajánlom az alábbi forrásrészleteket.

1. A 802. évi görög-frank békekötésről:

Anno dominicae incarnationis DCCCII. Herena imperatrix de Constantinopoli misit legatum suum nomine Leonem spatarium de pace confirmanda inter Francos et Grecos. Imperator quoque vicissim propter ipsum, absoluto illo cum honore, misit lesse episcopum Ambianensem et Helgaudum comitem Constantinopolim, ut pacem cum ea et cum Grecis statuerent.

Az Úr születésének 802. éve. Iréné konstantinápolyi császárné követét küldte, nevezetesen Leó spatariust a frankok és a görögök közti béke megerősítéséért. A császár, együttérezvén, teljesen támogatva azt, elküldte Iesse püspököt Ambianensiből és Helgaudus comest Konstantinápolyba, és a békét vele (= Irénével) és a görögökkel megkötötték.
(*Annales Mettenses priores*)

DCCCII. Herena imperatrix de Constantinopoli misit legatum nomine Leonem spatarium de pace confirmanda inter Francos et Graecos; et imperator vicissim absoluto illo misit lesse episcopum Ambianensem et Helmgaudum comitem Constantinopolim, ut pacem cum ea statuerent.

802. Iréné konstantinápolyi császárné követet küldött, nevezetesen Leó spatariust a frankok és a görögök közötti béke megerősítésére; és a császár, teljesen egyetértve vele elküldte Iesse püspököt Ambianensiből és Helmgaudus comest Konstantinápolyba, és a békét vele megkötötték.
(*Annales Fuldenses*)

2. Godomar burgund királyról:

Fuit igitur et Gundovechus rex Burgundionum ex genere Athanarici regis persecutoris, cui supra meminimus. Huic fuerunt quattuor filii: Gundobadus, Godigisilus, Chilpericus et Godomarus.

Történt akkor, hogy az Athanaric királytól származó Gudovech burgund király, akiről feljebb megemlékeztem, meghalt. Neki négy fia volt: Gundobad, Godigisel, Chilperic és Godomar.

(Gregorius Turonensis: Historia Francorum, liber II. 28.)

Haec illi audientes, Burgundias petunt et contra Sigismundum vel fratrem eius Godomarum dirigunt.

Akkor akik hallották, a bugundokat elindították és Sigismund vagy nagybátyja, Godomar ellen indították.

(Gregorius Turonensis: Historia Francorum, liber III. 6.)

3. Garibald bajor herceg és a Merovingok kapcsolatáról:

Theodovaldus vero cum iam adultus esset, Vuldetradam duxit uxorem. ... septimo regni sui anno mortuos est, regnumque eius Chlotacharius rex accepit, copulans Vuldotradam uxorem eius, stratui suo. Sed increpitis a sacerdotibus, reliquit eam, dans ei Garivaldum ducem ...

Amint Theudebald felnőtté vált, Waldaradát vette feleségül. ... uralkodásának hetedik évében meghalt, és királyságát Chlothar király kapta meg, ágyába fogadva Waldaradát, a feleségét. Hanem a papoktól megfeddve elhagyta őt, neki adva [férjül] Garibald duxot ...

(Gregorius Turonensis: Historia Francorum, liber IV. 9.)

Habuit autem Waccho uxores tres, hoc est primam Ranicundam, filiam regis Turingorum; deinde duxit Austrigusam, filiam regis Gepidorum, de qua habuit filias duas: nomen uni Wisegarda, quam tradidit in matrimonium Theudiperto regi Francorum; secunda autem dicta est Walderada, quae sociata est Cusupald¹¹³, alio regi Francorum, quam ipse odio habens, uni ex suis, qui dicebatur Garipald, in coniugium tradidit.

---

¹¹³ Cusupald = Theudebald frank király. – A 'socio' igét a kora középkori szövegekben általában a házasság nélküli együttélés kifejezésére használták. Tours-i Ger-gely szerint Chlothar ágyába fogadta Waldaradát, majd a „papoktól megfeddve” elboc-sátotta. Vö. az első részlettel.

Wachónak három felesége volt, az első Ranicunda, a thüring király lánya volt. Utána Austirgusát, a gepidák királyának lányát vette feleségül, akitől két lánya született: az egyiket Wisigardának nevezték, akit Theudebert frank királyhoz adtak feleségül; a másikat Waldaradának nevezték, aki a frankok másik királyával, Cusupalddal élt együtt, amiből gyűlölség származott és [ezért Cusupald] egyik rokonához, akit Garibaldnak neveztek, adta feleségül.

(Paulus Diaconus: Historia Langobardorum, liber I. 21.)

Resume

After the defeat of the Roman Empire German war-kingdoms were founded all around in Europe. To the end of 8th and beginning of 9th century the strongest, the Frank Empire under the reign of the Karolingians turned into the leader of this German world. Its imperator Charles the Great is very famous his big wars and imposing diplomacy, but his law-making in Aachen 802 got not enough attention. Despite having a great importance in studying history of economy and society of Early Middle Ages historians just rarely operate with the codes of laws, mostly because these texts were wrote in Latin. In this study I publish the translation of three codes of laws, the Chamavian, the Continental Saxon and the Thuringian laws.

In October of 802 Charles the Great met with his administrative and ecclesiastical leaders in Aachen and ordered to write down the legal customs living in his empire on the base were made by his Frank and other German „ancestors“. Four new codes were made for the Chamavians, the Continental Saxons, the Thuringians and the Frisians, and at the end of this great work at the first decade of the 9th century the Frank administration made a codes of laws for the Chur's survivor Romans, the *lex Romana Curiensis*.

Although Charles' Empire were the biggest and the strongest in his age, his death lead to particularization, his law-making was not equal to pacification of Europe. His followers were not able to keep his Empire together, as it happened to the Frank Empire after the death of Chlodvig the First and Charles Martell. This shows, that Charles' Empire as much as were the first step on forming of Europe of the Later Middle Ages', than the inheritor of the former German war-kingdoms.

A tördelést a JATEPRINT,
a Bölcsészettudományi Kar Kiadványszerkesztősége végezte
WordPerfect 8 kiadványszerkesztő programmal.

Készítette a JATEPress
6722 Szeged, Petőfi Sándor sugárút 30–34.
<http://www.jate.u-szeged.hu/jatepress/>

Felelős kiadó: Pándi Lajos egyetemi docens
Felelős vezető: Szőnyi Etelka kiadói főszerkesztő
Méret: A/5, példányszám: 300, munkaszám: 14/2003.

1996

26. A jeruzsálemi Szent János Lovagrend regulája. [Homonnai Sarolta, Hunyadi Zsolt]
27. Az amerikai alkotmányozási vita: a federalisták írásából (1787–1788). [Berkes Tímea]
28. Források a németek Szovjetunióba történő kitelepítéséről Közép-Kelci-Európából (1945–1953). [Köteles Péter]
29. Turgot: Levelek a toleranciáról. [Balázs Péter]

1997

30. Európai nemzeti kisebbségek kongresszusainak határozatai (1925–1937). [Eiler Ferenc]
31. Vikingek az angolszász krónikában. [Rimaszombati Károly] (*elfogyott*)
32. Gildas: Britannia romlásáról. [Novák Veronika] (*elfogyott*)

1998

33. AZ 1904-es szerb–bolgár szerződések. [Horváth Krisztián]
34. A Bayeux-i faliszőnyeg. [Jóhárt Júlia, Varga Vanda Éva] (a 18. sz. utánnyomása + színes melléklet)
35. Szultáni fermán a Bolgár exarchátus megalapításáról. (1870. febr. 28.). [Horváth Krisztián]
36. A fiatal Napóleon írásai Korzikáról. [Jókai Rita]
37. Esztergom 1595-ös visszavétele a napi jelentések tükrében. [Bagi Zoltán Péter, Szász Géza]
38. Ausztria határai (Saint-Germain 1919. szept. 10.). [Eveli Péter, Dobos Erzsébet]
39. Tervczet a kereszténység leendő békéjéről (Podjebrád-béketerv, 1464). [Karáth Tamás]
40. Törvény Skócia lefegyverzéséről (1746). [Fejér Ingrid]

1999

41. Az 1902-es orosz–bolgár katonai konvenció. [Horváth Krisztián]
42. Szemelvények Aeneas Sylvius Piccolomini „Európa” c. művéből. [Nótári Tamás]
43. Marcus Tullius Cicero M. Caelius védelmében mondott beszéde. [Nótári Tamás]

2000

44. „A Népszövetség halála”. Dokumentumok az olasz–etióp konfliktus történetéből (1935–1936). [Szélinger Balázs]
45. A szudétánemet kérdés a második világháborúban (Edvard Beneš és Wenzel Jaksch levelezése 1939–1943). [Kasza Péter]
46. Načertanije (A szerb nemzeti és külpolitika titkos dokumentuma, 1844). [Szajcsán Éva]
47. Juan Donoso Cortés: Értekezések. [Bán Mónika]
48. Napóleon trianoni dekrétuma az Illír Tartományok megszervezéséről. (1809. dec. 25.) [Pándi Eszter]
49. Dokumentumok az 1911–1912-es olasz–török háborúból. [Horváth Krisztián]

2001

50. Mary Rowlandson fogságának és szabadulásának elbeszélése. [Zámbó Ildikó]
51. Marcus Tullius Cicero Q. Ligarius érdekében mondott beszéde. [Nótári Tamás]
52. Békeszerződés az Egyesült Államok és Mexikó között (1848). [Kökény Andrea]
53. Navigatio Sancti Brendani * Szt. Brendan apát tengeri utazása. [Majorossy Judit]

2002

54. Az 1930-as görög-török barátsági és semlegességi szerződés. [Balogh Ádám]
55. John F. Kennedy és Nyikita Sz. Hruscsov levelezése a kubai rakétaválság alatt. [Simon Ágnes, Simon Eszter]
56. Korzika 1755-ös és 1794-es alkotmánya. [Tandori Mária]
57. Jugoszlávia külpolitikai dilemmája 1940-ben. [Tóth-Szenesi Attila, Szajcsán Éva]
58. Állam – Szent Unió – Skizma. [Kovács Kálmán Árpád]

2003

59. Három középkori germán törvénykönyv. [Huszár Edit]

Megrendelhető (ára: 250.- Ft [a 34. szám: 500.- Ft] + postaköltség):
Pándi Lajos, SZTE BTK Történelmi Intézet, 6722 Szeged, Egyetem u. 2.;
(62) 544-464; pandi@hist.u-szeged.hu